

บทที่ ๓

บทบาทของภิกษุณีต่อพระพุทธศาสนา

การที่ภิกษุณีได้อุบัติขึ้นในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องหมายประการหนึ่ง
ที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาอย่างสมบูรณ์ ภายในช่วงระยะ
เวลาที่ไม่ยาวนานนัก หลังจากที่พระพุทธเจ้าโคตรัสรู้แล้ว และการที่ธรรมะของ
พระองค์ได้มีโอกาสดำไปทั่วทิศานุทิศ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนี้ ก็เพราะ
อากัยบริษัทสี่เป็นแรงสำคัญในการ เป็นสื่อถ่ายทอดให้เข้าถึงประชาชนพลเมืองคาม
บ้านเล็กเมืองน้อย เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้ยอมรับนับถือและปฏิบัติตามความสามารถ
ซึ่งขึ้นอยู่กับกำลังสติปัญญาของแต่ละบุคคล ที่จะ เป็นเครื่องบันทึกลำให้เข้าถึงธรรมะ
ในระดับต่าง ๆ กัน ความสำเร็จดังกล่าวนี้ ลำพังพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวแล้ว
นับว่าเป็นเรื่องที่ยาก แม้ว่าหลักธรรมคำสอนนั้นจะดีเกินเลอเลิศปานใดก็ตาม จะเห็น
ได้จากกรณีที่อัครสาวกทั้งสองได้มีโอกาสเข้ามาสู่ธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ก็เพราะ
อากัยพระอัสสชิวนวภิกษุชุกแรกของพระพุทธเจ้า^๑ ได้เปิดเผยคำสอนของพระพุทธ-
องค์ตามที่ตนเองเข้าใจในขณะนั้น^๒ ดังนั้นบริษัททั้งสี่จึงเปรียบเหมือนพระหัตถ์และ
พระบาทที่เป็นสิ่งเกื้อหนุนส่งเสริมภารกิจของพระองค์ให้สำเร็จบริบูรณ์ดังที่ปรากฏแก่

^๑ เลียงเชียง, ผู้รวบรวม. ปัญหาและเฉลยอนุพุทธประวัติ น.ธ.โท
(พระนคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๗), หน้า ๒๓.

^๒ กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ, ๖ : ๔๒.

สายตาชาวโลกทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่จะอย่างไรก็ตาม บริษัททั้งสองถึงแม้ว่าจะ
เป็นประหนึ่งตัวแทนของพระองค์ในฐานะเป็นตัวกลางกระจายหลักธรรมคำสอน หาก
มิได้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพแล้ว ก็เป็นสิ่ง
สุดวิสัยเช่นกันที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้ เพราะการประสานงานเป็นหลัก
สำคัญของการทำงานกิจการทุกอย่าง

ทั้งได้กล่าวมาแล้วแต่ถึงสภาพความเป็นมาตามลำดับของกิจการบริษัท
อันเกิดเป็นปัจจัยบริษัทของพระพุทธศาสนา การเกิดขึ้นก็เต็มไปด้วยความยุ่งยากลำ-
บาก และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ควบคุมกันอย่างเข้มงวดกวดขัน จึงเป็นข้อผูกมัดโดย
ปริยายที่จะต้องมีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิดกับบริษัทอื่น โดยเฉพาะกับภิกษุบริษัท

ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุณีกับภิกษุ

ภิกษุณีกับภิกษุ นอกจากจะมีความสัมพันธ์กัน ในฐานะที่เป็นพุทธสาวกฝ่าย
บรรพชิตด้วยกันแล้ว ทั้งสองบริษัทนี้ยังมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่าง
ยิ่ง ภิกษุณีมีชีวิตรอยู่ในบรรพชิตเพศใดก็ด้วยการอาศัยภิกษุ เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรง
ตระหนักถึงความเป็นไปของพุทธศาสนาในอนาคต เพราะฉะนั้น พระองค์จึงมีพระ
ประสงค์ที่จะเข้มงวดกวดขันสอดส่องบริษัทนี้ให้มาก เพื่อความยั่งยืนของพระพุทธ-
ศาสนา ด้วยการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อย่างรัดกุมระหว่างบรรพชิต
ด้วยกันเอง เพราะเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุณีกับภิกษุจึงเป็นไปในลักษณะของการ
ควบคุมดูแล คือ

ก. การอุปสมบท สตรีเมื่อได้รับการอุปสมบทในสำนักของภิกษุณีสงฆ์แล้ว
จะต้องทำการอุปสมบทซ้ำในสำนักของภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง^๑

^๑ดูรายละเอียดในบทที่ ๒, อภิรัฐวาจิกาอุปสัมปทา, หน้า ๓๑.

ข. การอนุจำพรรษา ภิกษุณีจะต้องอยู่จำพรรษาในสำนักอาวาสที่มีภิกษุ
จำพรรษาอยู่^๑

ค. วันอุโบสถ ภิกษุณีต้องถามถึงวันอุโบสถและรับฟังโอวาทจากภิกษุทุก
กิ่งเดือน^๒ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญาให้มีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้า
ทรงเห็นว่า สตรีที่มกคิเป็นผู้ที่มีสติปัญญาต่างออกไปจากบุรุษ เพราะฉะนั้น จึงเป็น
สิ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนอยู่เป็นประจำ

แต่เดิมทีเดียว การให้โอวาทแก่ภิกษุณีมีภิกษุรูปใดก็สามารถทำได้ ในเวลา
ต่อมา ภิกษุผู้สอนภิกษุณีอยู่เป็นประจำ กลายเป็นผู้ที่บริบูรณ์ด้วยลาภสักการะต่าง ๆ ที่
บรรดาภิกษุณีทั้งหลายที่มารับโอวาทนำมาถวาย จึงทำให้ภิกษุผู้ปรารภในลาภสักการะ
เหล่านั้นอยากจะเป็นผู้สอนภิกษุณีบ้าง กังพวกภิกษุผู้พละก็เข้าไปสู่สำนักภิกษุณีเพื่อให้
โอวาท แต่ไม่อาจอบรมสั่งสอนไถ่ถอน โดยกล่าวธรรมะแต่เพียงเล็กน้อย ส่วน
เวลาที่เหลือก็พูดเรื่องไร้สาระ พวกภิกษุณีทั้งหลายจึงพากันวิพากษ์วิจารณ์โดยประการ
ต่าง ๆ ^๓ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงทรงวางกฎข้อบังคับสำหรับภิกษุ
ผู้ที่จะให้โอวาทสั่งสอนภิกษุณี จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถฉลาดประกอบด้วยคุณสมบัติ
๔ ประการ คือ

- ๑. เป็นผู้ที่มีศีล คือ สารีรวมด้วยปาฏิโมกข์สังฆวารสีล สมบูรณ์ด้วยอุบายและ
โคจร มีปกติเห็นด้วยในไทยเพียงเล็กน้อย สนาทานก็ศึกษาอยู่ในสิกขาบท
ทั้งหลาย

^๑ดูรายละเอียดในบทที่ ๒, ที่อยู่อาศัยและกัณฑ์อันตราบของภิกษุณี, หน้า ๕๕.

^๒มหาหมคฤวราชวิทยาลัย, ทศนสมันตปาสาทิกาแปล, ๒ : ๑๓๑.

^๓ส. ชรรณภักดี, พระวินัยปิฎก ปาจิตตีย์หรือภิกขุวิภังค์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

(พระนคร : โรงพิมพ์ ส. ชรรณภักดี, ๒๕๐๓), ๑ : ๓๓๖.

- ๒. เป็นพหูสูตร คือ ทรงสูตร เป็นผู้สั่งสมสูตร ทำกรรมเหล่านั้นให้งามใน
เมืองตน ทามกลางและที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและ
พยัญชนะ ความบริบูรณ์บริสุทธิ ธรรมเหล่านั้นซึ่งภิกษุอื่นใดสลับมามาก
ทรงจำไว้ไกลของปากขี้มูใจแห่งตลอดความนี้ด้วย
- ๓. เป็นผู้ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ คือ สามารถจำแนกได้ก็ ตลอดแคว่คือ
วินิจฉัยไถ่เรียบรอย โดยสูตรและพยัญชนะ
- ๔. เป็นผู้มีวาจาสดละสลวยชัดเจน
- ๕. เป็นที่นิยมชมชอบของภิกษุอื่นโดยมาก
- ๖. เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุอื่นได้
- ๗. ไม่เคยล่วงกรรกรรมกับสตรีผู้ครองฉาภาสายะตอนที่ เป็นภุหุสัถ์ นวชเฉพาะ
พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้
- ๘. มีพรรษาใด ๒๐ หรือเกินกว่านั้น^๑

ภิกษุผู้ถึงแม้จะประกอบด้วยคุณสมบัติ ๘ ประการนี้ ก็ยังไม่อาจที่จะเป็นผู้
สอนภิกษุอื่นได้ ต้องได้รับการแต่งตั้งจากภิกษุสงฆ์อีกชั้นหนึ่งก่อน คือ เมื่อได้มีการ
เลือกเฟ้นหาภิกษุผู้มีความรู้และประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว จัดให้มีการ
ประชุมสงฆ์ขึ้น โดยภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประกาศในที่มถกลางสงฆ์ด้วยจตุตถกรรมวาจา
ว่า

สุณาตุ เม ภนุเต สงฺโฆ ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกถํ สงฺโฆ อิตฺถนฺนํ ภิกฺขุ
ภิกฺขุโนวาทํ สมฺมณฺเณนฺย ๑ เอสา ปุชฺชติ ๑ สุณาตุ เม ภนุเต สงฺโฆ สงฺโฆ
อิตฺถนฺนํ ภิกฺขุ ภิกฺขุโนวาทํ สมฺมณฺณติ ๑ ยสุสายสุมโต ชมฺติ อิตฺถนฺนํสฺส
ภิกฺขุโน ภิกฺขุโนวาทกฺกสฺส สมฺมติ โส ตฺถสฺส ยสุส นฺนชฺมติ โส ภาเสยฺย ๑
หุคิยฺมฺมิ เอกมฺตํ วาหามิ...กคิยฺมฺมิ เอกมฺตํ วาหามิ...สมฺมโต สงฺเขน
อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ ภิกฺขุโนวาทโก ๑ ชมฺติ สงฺฆสฺส ตสฺมา ตฺถทึวา เอวเมตํ
ธารยามิ ๑^๒

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์โอวาทวรรค (พระนคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๔ : ๓๐๘-๓๐๙.

^๒สุยามรรฐสฺส เตปฺภิกฺกํ, วินัยปิฎก มหาวิภังค์สุตฺต พุคฺคิโย ภาโก, พิมพ์ครั้งที่
๒. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒), ๑ : ๒๖๖-๒๖๗.

ความว่า : ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า หากสงฆ์มีความพร้อมเพรียงแล้ว จงแต่งตั้งภิกษุผู้นี้ให้เป็นผู้สอนภิกษุนี้ นี่เป็นวาจาที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ใดแต่งตั้งภิกษุผู้นี้ให้เป็นผู้สอนภิกษุนี้ ท่านรูปใดเห็นชอบกับการแต่งตั้งภิกษุผู้นี้ให้เป็นผู้สอนภิกษุนี้ จงนั่งท่านรูปใดไม่เห็นชอบด้วย จงลุก แมกรั้งที่สองข้าพเจ้าก็กล่าวอย่างนี้...แมกรั้งที่สามข้าพเจ้าก็กล่าวอย่างนี้...สงฆ์ใดแต่งตั้งภิกษุผู้นี้ให้เป็นผู้สอนภิกษุนี้แล้ว เพราะสงฆ์เห็นชอบ จงนั่ง ข้าพเจ้าจะจำความนี้ไว้อย่างนี้

สำหรับภิกษุที่ไม่ได้รับการสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ จะกล่าวสอนภิกษุที่ไม่ได้ภิกษุประเภทนี้ได้แก่

เป็นอุลลัชชี เป็นพาล ไม่ใช่ปกติตถกัมม เป็นผู้ชุกโดยมีความประสงค์จะให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ ไม่ใช่ผู้ประสงค์จะพูดให้ออกจากอนาถิ มีความประพฤติกายโมบวิสุทธี มีความประพฤติกวาจาโมบวิสุทธี มีอวัชระโมบวิสุทธี เวลาไม่ฉลาด เมื่อถูกซักถาม ไม่อาจตอบขอซักถามนั้นได้ ประกอบถวายอนาจารทางกาย ประกอบถวายอนาจารทางวาจา ประกอบถวายอนาจารทั้งทางกายและทางวาจา คาปริกฺขณภิกษุทั้งหลาย ตกูกกลัฏฐิภิกษุทั้งหลาย กวยการุกฺกุกคฺคิที่ไม่สมควร เป็นเหตุก่อความบาดหมาง การทะเลาะวิวาทและเป็นผูโมบริบูรณในสิกขา^๑

ภิกษุที่ได้รับการสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้อยบรมสังสงฺภิกษุนี้ ต้องจักการตระเตรียมสถานที่ บัดควาคบรีเวณ ปุหรือจักหาที่หนึ่ง ตลอดจนน้ำใส่น้ำดื่มสำหรับภิกษุผู้ที่จะมารับโอวาท ในการสอนภิกษุนี้จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ ต้องชวนภิกษุ

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก ปรีวาร ภิกษุณีโอวาท (พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๐๐), ๑๓ : ๒๗๒-๒๗๔.

รูปอื่นมาอยู่เป็นเพื่อน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดหลงจากอาบัติและชอกฉาวหากำหนดิ
 ติเตียนต่าง ๆ^๑ นอกจากนี้จะกล่าวสอนภิกษุณีอยู่จนเมื่อกำไม่ได้^๒

การที่ภิกษุณีไปรับโอวาทจากภิกษุณี แต่เดิมภิกษุณีพากันไปเป็นจำนวนมาก ๆ
 เมื่อชาวบ้านพบเห็นเช่นนั้น จึงกล่าววิพากษ์วิจารณ์กำหนดิเตียมเพ่งโทษว่า ภิกษุณี
 เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับภิกษุในท่านองผู้สาว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงห้าม
 ภิกษุณีไปรับโอวาทคราวละมาก ๆ โดยให้จำกัดจำนวนไปเพียง ๔ - ๕ รูปเท่านั้น
 ถึงกระนั้นชาวบ้านก็ยังกล่าวตำหนิอย่างเดิม พระองค์จึงทรงบัญญัติให้ส่งตัวแทน
 ภิกษุณีไปรับโอวาทเพียง ๒ - ๓ รูป^๓

เมื่อภิกษุณีที่จะไปรับโอวาทไปถึงสำนักของภิกษุแล้ว กระทำความเคารพ
 และถามถึงภิกษุผู้จะมาให้อโอวาท นั่งในที่อันสมควรตามที่ภิกษุจัดไว้ เมื่อภิกษุณีได้นั่ง
 พักผ่อนตามสมควรแล้ว ภิกษุณีได้รับการ সমมติแต่งตั้งจากสงฆ์จะถามถึงความพร้อม
 เปรียง และดำเนินการให้อโอวาท ส่วนเนื้อหาสาระสำคัญของโอวาทภิกษุจะถาม
 ถึงเรื่องกรรม ๔ ประการว่า บรรดาภิกษุณีทั้งหลายยังคงจำได้และปฏิบัติกันดี
 อย่างสม่ำเสมอหรือไม่ พร้อมกับเตือนให้เธอเหล่านั้นปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามพระ-
 พุทธบัญญัติ นอกจากนี้ก็กล่าวอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับจริยวัตรต่าง ๆ ที่ภิกษุณีในพระ
 พุทธศาสนาจะพึงปฏิบัติ เช่น การนุ่งห่ม เป็นต้น^๔ และกล่าวตำหนิถึงการละเมิด

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ โอวาทวรรค, ๔ : ๓๐๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๓.

^๓มหาหมกุฎราทวีชาดย์, พุทธยสมันตปาสาทิกาแปล, ๒ : ๑๓๒.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

พระพุทธบัญญัติโดยประการต่าง ๆ พร้อมกับแนะนำสั่งสอนด้วยกรรมอย่างอื่น และ
เปิดโอกาสให้ภิกษุณีซักถามปัญหาความสงสัยต่าง ๆ ในการอบรมสั่งสอนนี้ภิกษุจะ
ท่องไม่หวังลาภสักการะแม้สิ่งตอบแทน และจะเดินทางไปสอนภิกษุณีถึงที่อยู่มิได้
ยกเว้นภิกษุณีที่เจ็บป่วยไม่สามารถมารับโอวาทในสำนักของภิกษุได้^๑

อนึ่ง ตามพระวินัยบัญญัติ ภิกษุณีจะต้องทำความเคารพ นมัสการ และกราบ
ไหว้ภิกษุทุกละครั้งชีวิต แม้แต่ภิกษุผู้บวชใหม่ในวันเฝ้า จะพบกันในสถานที่ใดก็ตาม
แม้แต่ขณะที่กำลังเที่ยวบิณฑบาต ภิกษุณีก็ต้องแสดงความเคารพ^๒ ไม่มีสิทธิ์ที่จะ
อบรมสั่งสอนหรือว่ากล่าวภิกษุได้ ทั้งนี้หมายถึงภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีลาจารวัตรมี
ความบริสุทธิ์ในสิกขาทั้งหลาย เพราะมีภิกษุบางประเภทที่ภิกษุณีสงฆ์สามารถลงโทษ
ได้ โดยที่ไม่ต้องทำความเคารพกราบไหว้นมัสการ ไ้แก่ภิกษุที่มีความประพฤติเสีย
หาย ขาดความเป็นสมณสาธูป ก็อุประกอบด้วยอนาจาร ดังต่อไปนี้

เบียดกายอุรวภิกษุณี ถลกขาอุรวภิกษุณี เบียดองคกำเบียดอุรวภิกษุณี เบียดไหล่
ทั้งสองข้างอุรวภิกษุณี พุกเกี้ยวภิกษุณี และชักรุงคฤหัสถ์ให้สมสู่กับภิกษุณี ขวน
ขวายเพื่อความเสื่อมลาภของภิกษุณีทั้งหลาย ขวนขวายเพื่อความพินาศแห่งภิกษุณี
ทั้งหลาย ขวนขวายเพื่อความอยู่ไม่ไกลแห่งภิกษุณีทั้งหลาย การวิญญูภิกษุณีทั้ง
หลาย ขวนภิกษุกับภิกษุณีให้เกิดความแตกแยกกัน และชักรุงภิกษุให้สมสู่กับภิกษุณี
ทั้งหลาย^๓

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ โอวาทวรรค, ๘ : ๓๒๓.

^๒ศ. ชรรณภักดิ์, พระวินัยปิฎก ปาวิตถียหรือภิกษุวิภังค์, ๑ : ๓๔๔.

^๓กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ :

หากภิกษุณีประพฤติน่าจารในท่านองเดียวกับที่ต่อภิกษุ ฝ่ายภิกษุก็ทำโทษไ้โดยการ
งคให้โอวาท และไม่อบรมทั้งสอง

ง. การปวารณา ภิกษุณีเมื่ออยู่จำพรรษาด้วยไตรมาสแล้ว จะต้อง
ปวารณาในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือเมื่อเสร็จการปวารณาในสำนักภิกษุณีสงฆ์แล้ว ต้องไป
ปวารณาในสำนักภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง^๒ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในตอนที่ว่าด้วย
สังฆกรรมของภิกษุณี

จ. เมื่อท่องอาบทิหนักของอาทิตย์ภิกษุ คือ ภิกษุณีเมื่อท่องอาบทิศังมา-
ทีเสส ต้องประพฤติน่าดีโดยอาบทั้งสองฝ่ายจึงจะพ้นโทษ^๓

มานัต คือ วัตรอย่างหนึ่งที่ภิกษุหรือภิกษุณีเมื่อท่องอาบทิศังมาทีเสสแล้ว
จะต้องประพฤติ เพื่อแสดงให้ผู้อื่นรู้ว่า ตนเองได้สำนึกในความผิดที่ล่วงเกินพระ
พุทธบัญญัติ และยินดีที่จะรับโทษทัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อทำกรรมให้บริสุทธิ์ สำหรับภิกษุณีต้อง
ประพฤติน่าดีเป็นเวลา ๑๕ ราตรี หรือเรียกว่าปักขมานัต กล่าวคือ ภิกษุณีเมื่อรู้ว่า
ตนเองท่องอาบทิศังมาทีเสสแล้วจะต้องเข้าไปหาภิกษุสงฆ์จตุรกรท ทำความเคารพ
นึ่งประนมมือ กล่าวสารภาพต่อสงฆ์ถึงสิกขาบทที่ละเมิด ในที่นี้สมมติว่าละเมิดสิกขาบท
ที่ว่าด้วยการเข้าไปสู่ละแวกบ้านลำดังผู้เดียว หรือกามันตรสิกขาบท ซึ่งเป็นสิกขาบท
ที่ ๓ แห่งดังมาทีเสส พร้อมกับขอปักขมานัตว่า "อหิ อญเย เองิ อาปตุถิ อาปฐุถิ
กามนุถริ ส่าหิ อญเย สงฺฆิ เอกิสฺสุสา อาปตุถิยา คามนุถราย ปกฺขมานตุถิ ยาจามิ"^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, ๓ :
๒๘๘-๒๘๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, จุดดสนันคปาสาทิกวาแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗.
(พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖), หน้า ๔๘๖.

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าของอาบัตินี้ชื่อตัวหนึ่ง ชื่อคามันตระแล้ว ข้าพเจ้าขอ
บักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระต่อสงฆ์ จากนั้นภิกษุณีผู้นั้นมีความสามารถ
จะประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยวิธีจตุตถกรรมวาจา ว่า

สุณาตุ เม อပ္พะเย สงโฆ อัมม อุตฺตุนนามา ภิกฺขุณี เอกั อปาตฺตตี อปาตฺตตี อปาตฺตตี
สา สงฆั เอกิสฺสา อปาตฺตตียา ความนุตราย ปถุชฌานตฺถั ยาวจตี ฯ ยตี สงฺฆสฺส
ปถุตฺถกฺกั สงโฆ อุตฺตุนนามาย ภิกฺขุณียา เอกิสฺสา อปาตฺตตียา ความนุตราย
ปถุชฌานตฺถั ทเทชฺชย ฯ เวสา พุตฺตตี ฯ สุณาตุ เม อပ္พะเย สงโฆ อัมม อุตฺตุนนามา
ภิกฺขุณี เอกั อปาตฺตตี อปาตฺตตี ความนุตราย สา สงฆั เอกิสฺสา อปาตฺตตียา ความนุตราย
ปถุชฌานตฺถั ยาวจตี ฯ สงโฆ อุตฺตุนนามาย ภิกฺขุณียา เอกิสฺสา อปาตฺตตียา
ความนุตราย ปถุชฌานตฺถั เทติ ฯ ยสฺสา อပ္พะเย ชมตี อุตฺตุนนามาย ภิกฺขุณียา
เอกิสฺสา อปาตฺตตียา ความนุตราย ปถุชฌานตฺถั สา กุญฺหสฺส ยสฺสา นถฺชมตี สา
ภาเสชฺชย ฯ ทุคฺคิมฺมวปี เอตมตฺถั วทามิ... ตคฺคิมฺมวปี เอตมตฺถั วทามิ... ทินฺน
สงฺเขน อุตฺตุนนามาย ภิกฺขุณียา เอกิสฺสา อปาตฺตตียา ความนุตราย ปถุชฌานตฺถั
ชมตี สงฺฆสฺส กุญฺหา กุญฺหา ฯ เอวเมตัง ชารยามี ฯ

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีนี้ชื่ออย่างนี้ ของ
อาบัตินี้ชื่อคามันตระแล้ว เธอขอบักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระต่อสงฆ์
หากสงฆ์มีความพร้อมเพรียง จงให้บักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระแก่ภิกษุณี
ชื่อนี้ นี้เป็นวาจาที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณี
ชื่ออย่างนี้ของอาบัตินี้ชื่อคามันตระ เธอขอบักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามัน
ตระต่อสงฆ์ สงฆ์ให้บักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระแก่ภิกษุณีชื่อนี้ แม่เจ้า
รูปใดเห็นชอบก็ยกมือให้บักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระแก่ภิกษุณีชื่อนี้ จงฟัง
แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นชอบ จงชูคอก แม่ครั้งที่สองข้าพเจ้าก็กล่าวอย่างนี้...แม่ครั้งที่สาม
ข้าพเจ้าก็กล่าวนี้...สงฆ์ได้ให้บักขมานัตเพื่ออาบัตินี้ชื่อคามันตระแก่ภิกษุณีชื่อนี้แล้ว

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, สมุทปาสาทิกาย นาม วินยวสุทถาย ตฺถิโย ภาโก.
พิมพ์ครั้งที่ ๙. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒), หน้า ๓๑๓-
๓๑๔.

เพราะสงฆ์เห็นชอบ จึงนี้ ข้าพเจ้าจะจำความนี้ไว้อย่างนี้

ต่อจากนั้นภิกษุณีผู้ประพฤตินานัต กล่าวคำสมาทานมานัตว่า "มานตุตฺ
สมาทียามิ วตุตฺ สมาทียามิ"^๑ พร้อมกับแจ้งให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบว่า "อหิ อญฺเย เอกํ
อาปตุตฺติ อาปฐุชฺชึ คามนุทฺริ สาทํ สงฺฆํ เอกิสฺสุสา อาปตุตฺติยา คามนุทฺตราย ปุชฺชมานตุตฺ
ยาจิ ฯ คตฺตุสา เม สงฺโฆ เอกิสฺสุสา อาปตุตฺติยา คามนุทฺตราย ปุชฺชมานตุตฺ อทาสี ฯ
สาทํ ปุชฺชมานตุตฺ จรามิ ฯ เวทยามทํ อญฺเย เวทยตฺติมิ มํ สงฺโฆ ชาเรตุ ฯ"^๒
ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าท่องอาบิติกัถ์หนึ่งชื่อคามันตระ ข้าพเจ้าได้ขอ
บิณฑมานัตเพื่ออาบิติกัถ์หนึ่งชื่อคามันตระต่อสงฆ์แล้ว สงฆ์ได้ให้บิณฑมานัตเพื่ออาบิ
ติกัถ์หนึ่งชื่อคามันตระแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะประพฤตินานัต ข้าแต่แม่เจ้า
ข้าพเจ้าขอแจ้งให้ทราบ สงฆ์จงจำข้าพเจ้าว่า ได้แจ้งให้ทราบ

หลังจากนั้นภิกษุณีผู้เป็นอาจารย์หรือปวัตินีของภิกษุณีผู้ประพฤตินานัตนั้นไป
สู่สำนักของภิกษุ เพื่อแจ้งให้พระเถระสงฆ์สงฆ์จตุรวรรคมากระทำการมถังกล่าว
ณ ที่แห่งหนึ่งซึ่งห่างจากบ้านและวัดอย่างน้อยระยะทางประมาณหนึ่งกิโลเมตร
ข้างก่อนคืนตก ๒ ชั่วโมง แล้วภิกษุณีสงฆ์พาภิกษุณีที่ประพฤตินานัตไปสู่ที่ที่ภิกษุสงฆ์อยู่
ทำความเคารพแล้วมานัตจาริกภิกษุณี แจ้งให้ภิกษุสงฆ์ทราบอย่างเดียวกันกับที่แจ้ง
ให้ภิกษุณีสงฆ์ว่า "อหิ อญฺยา เอกํ อาปตุตฺติ อาปฐุชฺชึ คามนุทฺริ... เวทยตฺติมิ มํ สงฺโฆ
ชาเรตุ ฯ"

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, จตุตถสมันตปาสาทิกาแปล, หน้า ๔๗๔.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๘.

^๓มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, จตุตถสมันตปาสาทิกาแปล, หน้า ๔๘๗.

ภิกษุณีประพฤตินามัตตองอยู่ในที่นั้น ๑๕ ราตรี โดยมีภิกษุณีผู้บริสุทธิ์ที่ได้
รับการสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์อยู่เป็นเพื่อน สำหรับวัตรที่นาคจาริกภิกษุณีจะต้อง
ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คือ ไม่เข้าร่วมในการให้อุปสมบท ไม่ให้สามเณรีอุปัฏฐาก
ไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทอื่นที่มีโทษหนัก ไม่กล่าวคำหิณกรรมที่สงฆ์กระทำ ไม่ทำการ
ไต่สวน ไม่กล่าวหาภิกษุณีอื่น ไม่นั่งข้างหน้าภิกษุณีอื่น ยืนถือในการนั่งท้ายเสมอ ไม่
เดินนำหน้าภิกษุณีอื่น ยืนถือในการเดินหลังเสมอ ไม่เข้าไปสู่บ้าน ไม่อยู่ในที่มุงที่มั้ง
อันเกี่ยวกับภิกษุณีผู้บริสุทธิ์ นั่งและจงกรมในที่ต่ำกว่าว่า เมื่อมีอาคันตุกะมาจะต้องแจ้ง
ให้ทราบว่าตนกำลังประพฤตินามัตต^๑

เมื่อประพฤตินามัตตรบ ๑๕ ราตรีแล้ว จึงกล่าวเก็บมานัต ๓ ครั้ง ว่า
"วตฺตํ นิภูชิปามิ มานตฺตํ นิภูชิปามิ"^๒ ๒ ทอจากนั้นจึงไปขออโฬาน คือ การยอมรับ
ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ หรือการเรียกเข้าหมู่กับภิกษุสงฆ์ ๓ ครั้งว่า

อหํ อญฺญา เอกํ อปตฺตํ อปชฺชํ คามนฺตรํ สหํ สงฺฆํ เอกิสฺสา อปตฺตํ อญฺญา
คามนฺตรํ ปฏฺขมานตฺตํ ยาจํ ๑ คตฺตํ เม สงฺโฆ เอกิสฺสา อปตฺตํ อญฺญา
คามนฺตรํ ปฏฺขมานตฺตํ อทาสํ ๑ สหํ อญฺญา จินฺนมานตฺตํ สงฺฆํ อญฺญานํ
ยาจามิ ๑"^๓

ความว่า : ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขออาบัติตัวหนึ่งชื่อ
คามันตระ ข้าพเจ้าได้ขอปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่อคามันตระแล้ว สงฆ์ก็ได้ให้
ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่อคามันตระแล้ว ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลลวรรค ปรีวารชันทกะ, (พระนคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๘ : ๒๒๗-๒๓๓.

^๒สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, ๓ :
๒๗๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗.

ประพฤติมานัตครบแล้ว จึงขออัฟฟานต่อสงฆ์

จากนั้นภิกษุผู้มีความฉลาดสามารถ จะประกาศในท่ามกลางสงฆ์ด้วยญัตติ
จตุตถกรรมวาจาว่า

สุณาตุ เม ภนุเต สงฺโฆ อโย อิติถนุนามา ภิกฺขุณี เอกํ อาปตฺติ อาปชฺชชิตฺติ
คามนฺตรํ ฯ สว สงฺฆํ เอกิสฺสุสา อาปตฺติยา คามนฺตราย ปถฺฆมานตฺถํ ยาจติ
ตฺถสฺสา สงฺโฆ เอกิสฺสุสา อาปตฺติยา คามนฺตราย ปถฺฆมานตฺถํ อทาสี ฯ สว
จิตฺถมานตฺถตา สงฺฆํ อพฺพณํ ยาจติ ฯ ยถิ สงฺฆสฺส ปถฺกทชฺฉลํ สงฺโฆ อิติถนุนามํ
ภิกฺขุณี อพฺพเภยฺย ฯ เอสา ญฺจติ ฯ สุณาตุ เม ภนุเต สงฺโฆ อโย อิติถนุนามา
ภิกฺขุณี เอกํ อาปตฺติ อาปชฺชชิตฺติ คามนฺตรํ ฯ สว สงฺฆํ เอกิสฺสุสา อาปตฺติยา
คามนฺตราย ปถฺฆมานตฺถํ ยาจิ ฯ ตฺถสฺสา สงฺโฆ เอกิสฺสุสา อาปตฺติยา คามนฺตราย
ปถฺฆมานตฺถํ อทาสี ฯ สว จิตฺถมานตฺถตา สงฺฆํ อพฺพณํ ยาจติ ฯ สงฺโฆ อิติถนุนามํ
ภิกฺขุณี อพฺพเกติ ฯ ยสฺสตายสฺมโต ชมฺติ อิติถนุนาย ภิกฺขุณียา อพฺพณํ โส
คฺคฺกุหฺสฺส ยสฺส นฺถชฺมฺติ โสภาสฺสเมยฺย ฯ พุทฺติยมนฺนิ เอกมตฺถํ วทามิ...ตฺติยมนฺนิ
เอกมตฺถํ วทามิ... อพฺพภิกฺกา สงฺเขน อิติถนุนามา ภิกฺขุณี ชมฺติ สงฺฆสฺส ตฺถมา
คฺคฺกุหฺตี ฯ เจวเมตํ ชารยามิ ฯ^๑

ความว่า : ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีชื่ออย่างนี้
ต้องอาบัติทัฬหะหนึ่งชื่อคามันตระ เธอขอปักขมานัตเพื่ออาบัติทัฬหะชื่อคามันตระต่อสงฆ์
สงฆ์ก็ได้ให้ปักขมานัต เพื่ออาบัติทัฬหะชื่อคามันตระแก่เธอแล้ว เธอประพฤติมานัต
ครบแล้ว ขออัฟฟานต่อสงฆ์ หากสงฆ์มีความพร้อมเพรียง จงให้อัฟฟาน นี้เป็นวาจา
ที่ประกาศให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีชื่ออย่างนี้
ต้องอาบัติทัฬหะชื่อคามันตระ เธอได้ขอปักขมานัต เพื่ออาบัติทัฬหะชื่อคามันตระ
ต่อสงฆ์ สงฆ์ก็ได้ให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติทัฬหะชื่อคามันตระแก่เธอแล้ว เธอประพฤติ
มานัตครบแล้วจึงขออัฟฟานต่อสงฆ์ สงฆ์ให้อัฟฟานแก่ภิกษุณีชื่อนี้ ท่านรูปใด เห็นชอบ
กับการให้อัฟฟานแก่ภิกษุณีชื่อนี้ จงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นชอบด้วย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๘.

จงพูด แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าก็กล่าวเนื้อความนี้...แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าก็กล่าว
เนื้อความนี้...สงฆ์ก็ให้อัฒานภิกษุณีชื่อนี้แล้ว เพราะสงฆ์เห็นชอบ จึงนั่ง ข้าพเจ้า
จะว่าความนี้ไว้อย่างนี้

หลังจากที่ภิกษุสงฆ์ก็ให้อัฒานเสร็จสิ้นแล้ว ภิกษุณีรูปนั้นก็กลับเป็นผู้บริสุทธ์
ตั้งเดิม สามารถอยู่ร่วมกับหมู่คณะปฏิบัติศาสนกิจเพื่อพระพุทธศาสนาต่อไป

จ. ภิกษุเป็นผู้ตักสินกรณีพิพาท เมื่อภิกษุณีเกิดการทะเลาะวิวาท หรือ
มีการกล่าวหากันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่อาจจะมีการตกลงยุติกันได้ ต้องให้ภิกษุ
เป็นผู้ตักสินกรณีพิพาทนั้น และปรับโทษแก่ผู้ทีกระทำผิดตามโทษานุโทษ^๑

ข. ภิกษุเป็นผู้ให้การศึกษาระรมวินัย นอกจากการให้การอบรมสั่งสอน
ตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นกิจวัตรที่ต้องกระทำทุก ๑๕ วัน การศึกษาระรมวินัยอย่าง
อื่นภิกษุณีก็ต้องอาศัยภิกษุเป็นผู้สอน เพราะแต่เดิมมีภิกษุณีผู้เป็นศิษย์ของพระอุบลวัฒนา-
เถรี ได้ติดตามพระพุทธเจ้าเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอยู่นานถึง ๗ ปี ต่อมานางมี
สตีพันเพื่อน สิ่งที่ได้ศึกษาเล่าเรียนไว้ก็เลอะเลือนไปหมด ไม่สามารถจะจำได้
ต่อมาได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จไปนครสาวัตถี นางจึงคิดว่าเป็นการยาก
ที่จะติดตามพระองค์ไปตลอดเวลา จึงเป็นวิตกกังวลกับการศึกษาเล่าเรียนของตน
ที่จะต้องขาดตอน และเล่าเรื่องนี้ให้แก่ภิกษุณีทั้งหลายทราบ ภิกษุณีเหล่านั้นก็แจ้ง
เรื่องที่เกิดขึ้นให้ภิกษุทราบ ฝ่ายภิกษุนำเรื่องกราบทูลพระพุทธเจ้า ตั้งแต่นั้นมา
พระองค์จึงมอบหมายให้ภิกษุเป็นผู้สั่งสอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุณี^๒

^๑กรากการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลฉวรรค ภิกษุณีชั้นชกะ, ๑๑ :

๑๘๓-๑๘๘.

^๒เรื่องเดียวกัน.

การทำสังฆกรรมของภิกษุณี

สังฆกรรมหมายถึงกิจที่ปฏิบัติหรือกระทำโดยสงฆ์ คือหมู่หรือคณะบุคคล ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระพุทธศาสนาอันเป็นหลักธรรม คำสอนของพระองค์ ให้เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนโดยทั่วไป ด้วยอาศัยพระกรุณาคุณเป็นที่ตั้ง ทั้ง ๆ ที่ทรงตระหนักอยู่ว่าธรรมะของพระองค์นั้นเป็นสภาพลึกซึ้งละเอียดอ่อน ยากที่มนุษย์ปุถุชนผู้หนาไปด้วยกิเลสจะเข้าถึงได้ แต่ก็มีได้ทรงทอดโดยทรงเปรียบเทียบ มวลมนุษย์ในโลกนี้เหมือนคอกอูบล ๔ เหล่า^๑ และผลก็เป็นที่สมพระทัยทุกประการ ถึงจะเห็นได้จากสาวกของพระพุทธองค์เปรียบพร้อมไปด้วยบุคคล ๒ ฝ่าย คือ ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมีทั้งนุรุษและสตรี แต่เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งในฐานะผู้นำของศาสนา เพราะฉะนั้นกิจการงานบริหารทั้งปวงจึงเป็นการกระทำของพระองค์โดยเด็ดขาด เพราะเหตุที่ทรงมุ่งประโยชน์ต่อมวลมนุษย์เป็นสำคัญ จึงได้มอบอำนาจการบริหารให้แก่หมู่หรือคณะ ซึ่งเรียกในทางพระวินัยว่า "สงฆ์" แสดงให้เห็นถึงการวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้อย่างดี เพราะฉะนั้นสงฆ์จึงไม่ใช่ภิกษุแต่ละรูปดังที่คนส่วนมากเข้าใจกันในปัจจุบัน แต่หมายถึงภิกษุหลาย ๆ รูป ที่รวมกันเพื่อทำศาสนกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง สงฆ์ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท เพื่อความเหมาะสมในการกระทำกิจเล็กหรือใหญ่ คือ

๑. สงฆ์จตุรวรรค คือ คณะภิกษุ ๔ รูป เมื่อพร้อมเพรียงกันโดยธรรม สามารถทำกรรมใดทุกอย่าง ยกเว้นอุปลมบทกรรม ปวารณากรรม และอัฏฏกานกรรม

^๑พระภควีวราณาณ (จ่านงค์ ชุกินฺธุโร), วิชาศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรมอักษร, ๒๕๐๒), หน้า ๑๘.

๒. สงฆ์วัจรวรรค คือ คณะภิกษุ ๕ รูป เมื่อพร้อมเพรียงกันโดยธรรม
ทำกรรมใดทุกอย่าง ยกเว้นอุบาสกกรรมในมัชฌิมประเทศ และอัฏฏกานกรรม

๓. สงฆ์สัทธิวรรค คือ คณะภิกษุ ๑๐ รูป เมื่อพร้อมเพรียงกันโดยธรรม
ทำกรรมใดทุกอย่างยกเว้น อัฏฏกานกรรม

๔. สงฆ์วิสัทธิวรรค คือ คณะภิกษุ ๒๐ รูป เมื่อพร้อมเพรียงกันโดยธรรม
ทำกรรมใดทุกอย่าง

๕. สงฆ์อติเรกวิสัทธิวรรค คือ คณะภิกษุมากกว่า ๒๐ รูป เมื่อพร้อม
เพรียงกันโดยธรรมทำกรรมใดทุกอย่าง^๑

สังฆกรรมตามพระวินัยบัญญัติสำหรับบรรพชิตในพระพุทธศาสนามี ๔ ชนิด
คือ อปโลกนกรรม ญัตติกกรรม ญัตติหุคิบบกรรม และญัตติจตุตถกรรม^๒

ภิกษุณีเป็นบรรพชิตสาวก เป็นบริษัทหนึ่งของพระพุทธศาสนา จึงมีภารกิจ
ในการบริหารหมู่คณะของตนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระพุทธรบัตติ
เพราะฉะนั้นจึงต้องกระทำกรรมทั้ง ๔ ชนิดนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อถึงเวลาที่
สมควร หรือเกิดเหตุการณ์ที่จะต้องดำเนินการ

๑. วัคคฺ หมายถึงการสอบถาม บุคคล วัน เป็นต้น
๒. สีมฺมา คือสถานที่สำหรับทำสังฆกรรม
๓. ญัตติ โสภณการประกาศเรื่องที่จะทำกรรมให้สงฆ์ทราบ

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค จัมเปยยขันธกะ, (พระนคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๘ : ๑๕๔-๑๕๖.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, บัญญัติสมันตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย
ปริวารวัฒน์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑),
หน้า ๕๕๗-๕๕๘.

๔. ออนุสาวนา คือ การชอก่าปรึกษาและความเห็นชอบจากสงฆ์
 ๕. ปรีสะ ได้แก่จำนวนภิกษุหรือภิกษุณีที่เข้าร่วมในการทำกรรมแต่ละ
 อย่าง^๑

แต่การทำสังฆกรรมบางอย่างไม่จำเป็นต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๕ ครบ
 บริบูรณ์ก็ได้ กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับลักษณะของกรรมแต่ละอย่างว่าจะต้องการองค์
 ประกอบอะไรบ้าง ต่อไปนี้จะกล่าวถึงกรรมแต่ละอย่างของภิกษุณีโดยละเอียด

ก. อปโลกนกรรม คือกรรมที่ทำด้วยการบอกกล่าวกันในที่ประชุมสงฆ์
 ไม่ต้องตั้งญัติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา^๒ เหมือนสังฆกรรมอย่างอื่น สถานที่ทำกรรม
 ชนิดนี้ไม่จำเป็นต้องทำในสีมา อาจจะทำในที่ที่หนึ่งใดก็ได้ตามความเหมาะสม เช่น
 โรงฉัน กุฏิหรือวิหาร^๓ ประการสำคัญต้องให้ครบองค์สงฆ์อย่างน้อย ๔ รูป และ
 เป็นภิกษุณีผู้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งให้นำฉันทะของผู้ที่ควรนำฉันทะมา ไม่มีใครคัดค้านในที่
 ประชุมสงฆ์ ก็ถือว่าสังฆกรรมนี้เป็นกรกระทำที่ถูกต้องบริสุทธิ์ ดังตัวอย่างที่ภิกษุณี
 สงฆ์ทำอปโลกนกรรมแก่พวกฉัพทศัลยิกภิกษุให้เป็นวันติยกรรม ก็เป็นผู้ที่ภิกษุณีไม่ควร
 เคารพกราบไหว้ เนื่องจากภิกษุเหล่านี้มีความประพฤติเสื่อมเสีย เรื่องมีอยู่ว่า

ในสมัยหนึ่ง พวกฉัพทศัลยิกภิกษุมีจิตคิดอุสสต่อภิกษุณีทั้งหลาย จึงหาวิธีการ
 ที่จะทำให้ภิกษุณีมีใจรักใคร่พวกตน จึงหยอกเย้าโดยแกล้งเอาน้ำที่เป็นโคลนถมสาด
 ภิกษุณีบ้าง เปื้อนกายให้ภิกษุณีเห็นบ้าง ถลกขาอวภิกษุณีบ้าง เปื้อนอวัยวะเพศอว

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก ปรีวาร เสทโมจนคคาถา, ๑๓ : ๓๖๒-๓๖๕.

^๒สมเด็จพะมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, ๓ : ๑.

^๓มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ปัจจุสมันตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย
 ปรีวารวิถนนา, หน้า ๕๕๐.

ภิกษุณีบ้าง พุทฺธเกี้ยวโดยประการต่าง ๆ บ้าง ชักสื่อให้ภิกษุณีสมสู่กับบุรุษบ้าง โดยหวังว่าภิกษุณีจะมีความรู้สึก เช่นนั้นกับพวกตน ฝ่ายภิกษุณีทั้งหลายต่างพากันวิพากษ์วิจารณ์ถึงพฤติกรรมของพวกภิกษุเหล่านั้นว่าทำตนไม่น่าเลื่อมใส เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงว่ากล่าวตักเตือนและปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงมีพระพุทธชานุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ทำอวันตียกรรม คือไม่ต้องทำความเคารพกราบไหว้จนชีพิตักษัย-ภิกษุเหล่านั้นอีกต่อไป จนกว่าจะสำนึกผิดและสำรวมกิริยามารยาทเช่นสมณสาวรูปอื่น ๆ

วิธีทำอวันตียกรรม คือประชุมภิกษุณีสงฆ์ขึ้นแล้ว ภิกษุณีผู้มีความฉลาดสามารถบอกกล่าวให้สงฆ์ทราบ ๓ ครั้ง เพื่อเป็นการถามว่า "อญฺเอย อสุโก นาม อญฺเอย ภิกษุณีโน อปาสาหิยํ หสฺเสติ เจตฺตสฺส อญฺยสุตฺต อวณฺตียกรรมํ รุจฺจตีติ ภิกษุณีสงฆ์ ปุณฺณามิ"^๑ ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าขอถามภิกษุณีสงฆ์ว่า พระคุณเจ้าชื่อโนนแสดงกิริยาอาการไม่น่าเลื่อมใส สงฆ์ชอบที่จะทำพระคุณเจ้ารูปนั้น ให้เป็นผู้นั่งที่ไม่ควรกราบไหว้หรือไม่

นับตั้งแต่สังฆกรรมนั้นเสร็จสิ้นสมบูรณ์เป็นต้นมา ภิกษุณีไม่ต้องกราบไหว้ภิกษุรูปอื่นอีกต่อไป เมื่อพบเห็นกัน แต่ต่อมาหากภิกษุที่ถูกภิกษุณีสงฆ์ทำอวันตียกรรม เกิดสำนึกผิดและกลับตนประพฤดิชอบ ต้องการจะให้ภิกษุณีเคารพนับถือกราบไหว้เหมือนแต่ก่อน ก็ต้องขอโทษภิกษุณีสงฆ์ในการขอโทษนี้ภิกษุไม่ต้องไปขอโทษต่อภิกษุณีโดยตรง เป็นแต่เพียงเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่งด้วยการสารภาพผิดและให้คำมั่นสัญญาว่า "อหํ ภนฺเต ปฏฺิสงฺขา อายตี สํเว คิฏฺฐามิ น ปุณฺ อปาสาหิยํ"

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗๕.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, สมันตปาสาทิกา นาม วินยฎฺฐกถาย ตติโย ภาค, หน้า ๖๒๐.

ทศเสตุสสามี ภิกษุณีสงฆโม มยหิ ชมฤ"^๑ ความว่า : ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า
พิจารณาแล้ว จะตั้งอยู่ในความสํารวมต่อไป จักไม่แสดงกิริยาอาการที่ไม่น่าเลื่อมใส
อีก ขอภิกษุณีสงฆ์จงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วย

ต่อจากนั้นสงฆ์หรือภิกษุรูปนั้นสงฆ์ภิกษุผู้สำนักเถิก หรือรูปใดรูปหนึ่งก็ได้
เป็นตัวแทนไปสู่สำนักของภิกษุณี แล้วแจ้งให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบว่า "อัย ภิกษุ ปฏิสงฆา
อายที สํวเร สุโต อิมินา อรุจยํ ทศเสตุวา ภิกษุณีสงฆโม อิมิ วนุทียํ กโรตุ"^๒
ความว่า : ภิกษุรูปนี้ไ้พิจารณาตั้งอยู่ในความสํารวมต่อไปแล้ว เธอได้สารภาพผิด
ขอขมาต่อภิกษุณีสงฆ์แล้ว ขอภิกษุณีสงฆ์จงทำเธอให้เป็นผู้ควรแก่การกรวยไหว้

จากนั้นภิกษุณีสงฆ์จะประชุมกัน และภิกษุณีผู้มีความฉลาดสามารถ ถาม
ความเห็นต่อภิกษุณีสงฆ์ ๓ ครั้ง ว่า

อญเย อสุโก นาม อญโย ภิกษุณีนํ อปาสาทียํ ทศเสติ ภิกษุณีสงฆเณ อญทียโย
กโต โส ลขชิตมฺมํ โอตถมิตฺวา ปฏิสงฆา อายที สํวเร สุโต อรุจยํ ทศเสตุวา
ภิกษุณีสงฆํ ชมาเปติ คตฺส อญยตฺส วนุทียกรณํ วุจจตีติ ภิกษุณีสงฆํ ปฺรชามิ"^๓

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าขอถามภิกษุณีสงฆ์ว่า พระคุณเจ้าชื่อ
โน้นแสดงกิริยาอาการอันไม่น่าเลื่อมใสต่อภิกษุณีทั้งหลาย ถูกภิกษุณีสงฆ์กระทำให้
เป็นผู้ที่ไม่ควรเคารพกรวยไหว้ เธอเห็นเข้าหาธรรมคือความละอาย พิจารณาแล้วตั้ง
อยู่ในความสํารวมต่อไป สารภาพผิดขอโทษต่อภิกษุณีสงฆ์แล้ว สงฆ์พอใจที่จะทำพระคุณ
เจ้ารูปนั้นให้เป็นผู้ควรแก่การกรวยไหว้ หรือไม่

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๐.
^๒ เรื่องเดียวกัน.
^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐-๒๖๑.

เมื่อสงฆ์เสร็จพิธีกรรมนี้แล้ว ภิกษุรูปนั้นก็อยู่ในฐานะที่ภิกษุผู้ทั้งหลาย จะต้องแสดงความเคารพนับถือและกราบไหว้ในโอกาสที่พบเห็น จะแสดงกิริยา วาจาอุทมิณเหยียดหยามไม่ได้ จากการทำพระพุทธรูปเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาตให้ ภิกษุผู้สงฆ์ทำวันทียกรรมแก่ภิกษุผู้แสดงอาการที่ไม่มาเลื่อมใสนี้ เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้บรรพชิตทั้งสองบริษัทอยู่ร่วมธรรมวินัยด้วยกันอย่าง สันติสุข จริ่งอยู่ถึงแม้สถานภาพของภิกษุผู้หากมองดูอย่างผิวเผินจะค้อยอยู่มาก เพราะถูกควบคุมอย่างเข้มงวดกวดขัน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ภิกษุผู้ก็ยังยังสามารถลง โทษภิกษุได้เหมือนกัน หากภิกษุเป็นผู้ดูอำนาจแกกคคิ โดยการละลวมละลวงหรือ ประพฤติมิดีมีร้ายต่อกภิกษุผู้ดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นหลักประกันได้อย่างหนึ่งว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงมุ่งพิทักษ์รักษาภิกษุผู้ให้ดำรงอยู่ในสมณเพศอย่าง เป็นปกติสุขปลอดภัย ปราศจากการข่มเหงรังแกของบริษัทอื่น

ข. อุทิศกรรม เป็นสังฆกรรมของสงฆ์อีกอย่างหนึ่ง ที่กระทำโดยการ ตั้งอุทิศ คือการประกาศให้สงฆ์กราบไม่ต้องการ สวดอนุสาวนา สถานที่ทำสังฆกรรม ชนิดนี้ต้องทำในสีมา และมีภิกษุผู้เข้าร่วมทำกรรมอย่างน้อย ๔ รูป ซึ่งก็แล้วแต่ชนิด ของกรรม ตัวอย่างของอุทิศกรรม คือ

๑. อุโบสถกรรม เป็นสังฆกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับ บรรพชิต เพราะเป็นสังฆกรรมที่ต้องทำเป็นประจำทุกปีครั้ง คือเดือนละ ๒ ครั้ง ใด่วัน ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ของเดือน และมีพระพุทธรูปอยู่ติดห้ามทำเกินกว่านี้^๑ วันอุโบสถเป็นวันแสดงความพร้อมเพรียงของบรรพชิตบริษัท โดยการประชุมกันใน โรงอุโบสถเพื่อฟังพระปาฏิโมกข์ คือ สีกขาบท หรือพระวินัยบัญญัติที่พระพุทธรูปเจ้าทรง

^๑กรรมกาสาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค อุโบสถขันธกะ, ๖ :

วางไว้ เพื่อเป็นแนวทางควบคุมความประพฤติของภิกษุ หรือภิกษุณีให้อยู่ในกรอบ
 ที่ตั้งงาม เป็นการปลุกฝังศรัทธาปสาทะให้เกิดแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสและเพิ่มพูนให้มาก
 ยิ่งขึ้นสำหรับผู้ที่ยังเลื่อมใสอยู่แล้ว นอกจากนี้การทำอุโบสถสังฆกรรมเป็นเนืองนิจยัง
 เป็นการช่วยให้จำพระวินัยบัญญัติโลกมนเฝ้าขึ้น จะได้อะไรหลงลืมเผลอสติกระทำความ
 ผิด อันจะเป็นการเสื่อมเสียแก่วงการพระสงฆ์ ตัวผู้ละเมือกตลอดจนส่วนรวม คือ
 พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสใหญ่ที่กระทำผิดเกิดจิตสำนึกถึง
 ความบกพร่องของตนเอง และสารภาพต่อเพื่อนสหธรรมิกเป็นการแสดงความบริสุทธิ์
 อย่างหนึ่ง การทำอุโบสถกรรมนี้ ต้องมีจำนวนภิกษุที่เข้าร่วมทำกรรมอย่างน้อย
 ๔ รูป^๒ เมื่อถึงวันอุโบสถพระเถระผู้มีพรรษามาก จะบอกกล่าวผู้ที่ยังใหม่มีพรรษา
 น้อยให้ทำการปักกวาดโรงอุโบสถ จักอาสนะ เตรียมประทีปไว้เผื่อค่ำมืด และทุกรูป
 จะต้องลงอุโบสถ หากอาพาธไม่สามารถลงได้ให้หมอบวิสุทธิและฉันทะผากรูปอื่นมา
 เพื่อแสดงความที่ตนเป็นผู้บริสุทธิ์และเห็นชอบกับการทำสังฆกรรมของสงฆ์ ก่อนที่จะ
 พังพระปาฏิโมกข์ต้องแสดงความบริสุทธิ์ของกันและกันก่อนอย่างเปิดเผย หากรู้ว่า
 ตนเองเป็นอาบัติและขึ้นพังพระปาฏิโมกข์ต้องอาบัติทุกกฏ^๓ เพราะเหตุนี้ภิกษุหรือภิกษุณี
 จะมีอาบัติหรือไม่ก็ตาม เพื่อทำตนให้บริสุทธิ์ไว้ก่อน จึงมีการแสดงอาบัติคือการ
 สารภาพผิดต่อกัน นอกจากนี้ยังมีการบอกขุฎกาถแห่งวันอุโบสถนั้นว่าอยู่ในฤดูอะไร
 บอกจำนวนผู้ที่เข้าร่วมสังฆกรรม สิ่งเหล่านี้เรียกว่าบุรพกิจ คือสิ่งที่จะต้องทำใน
 เบื้องต้นก่อนพังพระปาฏิโมกข์

^๑Gustav Both, tr. Bhiksuni Vinaya (India : Sarjivan Press, 1970), p. XXXVI.

^๒สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมูอ.
 ๒ : ๑๐๕.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

สำหรับภิกษุณีแต่เดิมไม่มีการแสดงพระปาฏิโมกข์ ต่อมาเมื่อถึงวันอุโบสถ พวกภิกษุจึงทูลถามเรื่องนี้ต่อพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุเป็นผู้แสดงปาฏิโมกข์แก่ภิกษุณี จากนั้นมาเมื่อถึงวันอุโบสถพวกภิกษุณีจึงพากันไปสู่อำนาจของภิกษุเพื่อฟังพระปาฏิโมกข์ บรรดาประชาชนในละแวกนั้น เมื่อเห็นภิกษุณีมาอยู่ที่อยู่ของภิกษุเป็นประจำทุก ๑๕ วัน ต่างโจษขานกันว่า ภิกษุณีเหล่านี้เป็นภรรยาของพวกภิกษุ พวกภิกษุจึงนำความนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงมีพุทธานุญาตห้ามภิกษุแสดงพระปาฏิโมกข์แก่ภิกษุณีตั้งแต่นั้นมา ในขณะที่เดียวกันก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีแสดงพระปาฏิโมกข์แก่ภิกษุณีด้วยกันเองโดยภิกษุเป็นผู้ให้คำแนะนำ^๑

ในการแสดงพระปาฏิโมกข์นี้ พระพุทธเจ้าตรัสให้เป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นเถระมีพรรษามาก หรือจะเชิญรูปอื่นที่มีความรู้สามารถจดจำพระปาฏิโมกข์ได้อย่างแม่นยำ สวดได้ถูกต้องตามพาดย อักษรวิธี ไก่จิ้งหะชัคเจน มีเสียงไคยีนไคยทั่วกัน เป็นผู้แสดงก็ได้^๒ ผู้สวดจะต้องสวดตั้งแต่สิกขาบทต้น คือ ปาราชิกไปจนจบสิกขาบทสุดท้าย คือ อธิกรณสมณะ จะหยุดหรือเลิกเสียกลางคันโดยที่ยังไม่จบทุกสิกขาบทไม่ได้ แต่หากเกิดเหตุจำเป็นที่เรียกว่าอันตรายต่อการทำอุโบสถสังฆกรรม คือ อันตรายจากพระราชา โจรผู้ร้าย ไฟ น้ำ มนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ร้าย สัตว์เลื้อยคลาน โรคภัยที่จะถึงแก่ชีวิต และอันตรายที่จะเกิดแก่พรหมจรรย์^๓ ก็ทรงมีพุทธานุญาตให้สวดแต่ไคยย่อ เพราะไม่อาจจะสวดโดยพิสดารให้จบภายในเวลาอันจำกัดได้ จึงให้สวดย่อ ไคยกล่าวถึงเฉพาะหมวดของแต่ละสิกขาบทเท่านั้น ดังนี้

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลลวรรค ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ : ๑๔๘-๑๔๙.

^๒สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, ๒ : ๑๐๒.

^๓กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลลวรรค ปาฏิโมกข์ขันธกะ, ๑๑ : ๑๖๐.

จุฬหิฏฐุ โข อญญาโย นินานิ จุฬหิฏฐา อฏฐุ ปาราชิกา ธมฺมา จุฬหิฏฐา
 สุตฺตสฺส สงฺฆาภิเสสา ธมฺมา จุฬหิฏฐา กิสฺส นิสฺสุตฺตยา ปาจิตฺตยา ธมฺมา
 จุฬหิฏฐา ฉสฺสฺสกา ปาจิตฺตยา ธมฺมา จุฬหิฏฐา อฏฐุ ปาฏิเทศนียา ธมฺมา
 จุฬหิฏฐา ปญฺจสฺสุตฺตติ เสขียา ธมฺมา จุฬหิฏฐา สุตฺต อชฺชกรณสมฺภา ธมฺมา ฯ
 เอกกนฺตสฺส ภควโต สุตฺตาคคํ สุตฺตปริยาปนํ อญฺวพฺพมาสํ จุฬฺหเสสํ อากฺขรณํ ฯ
 ตถฺต สพฺพาหเว สมฺมุตฺตาทิ สมฺมโหมทมานาติ อวิวทมานาติ สิกฺขิตฺตพฺพนฺติ ฯ
 ภิกฺขุณีปาฏิโมกฺขํ นิฏฐิตํ ฯ^๑

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้าทั้งหลาย นินานาข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้วแล
 ปาริชิกขรรม ๘ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว สังฆาภิเสสขรรม ๑๗ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดง
 แล้ว นิสฺสคฺคียปาจิตฺตขรรม ๓๐ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว ปาจิตฺตขรรม ๑๖๖
 ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว ปาฏิเทศนียขรรม ๘ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว เสขียขรรม
 ๗๕ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว อชฺชกรณสมฺมขรรม ๗ ข้าพเจ้ายกขึ้นแสดงแล้ว สิกฺขาบท
 ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นที่มานับเนื่องในพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน มีเพียง
 เท่านั้น ภิกฺขุณีปาฏิโมกข์จบ

๒. ปวารณากรรม ปวารณากรรมเป็นสังฆกรรมที่กระทำกันปีละครั้ง
 หลังจากอยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว เพื่อเปิดโอกาสให้เพื่อนสหธรรมิกว่ากล่าว
 ตักเตือนในสิ่งที่เห็นว่าอ่อนหย่อนบกพร่องไม่สมควรแก่สมณวิสัย พระพุทธเจ้าตรัสว่า
 เป็นวิธีที่พ้นจากอาบัติไถ้วิธีหนึ่งและเป็นการกระทำเพื่อเคารพพระวินัยด้วย ๒ วัน
 ปวารณามี ๒ วัน คือวัน ๑๔ และ ๑๕ ค่ำ ของเดือน ๑๑^๓ การปวารณานี้ต้องทำ

^๑ดูยามรรฐรสฺส เตมฺภิกฺกํ, วินยฺมปิฎก ภิกฺขุณีวิภงฺโก ๓ : ๒๖๗.

^๒กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค ปวารณาขันธกะ (พระนคร :
 โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๗ : ๗๕-๗๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

ในลีสมา สำหรับผู้อาพาธไม่สามารถมาปวารณาต่อสงฆ์ได้ ให้ฝากปวารณาไปกับรูปใดรูปหนึ่งก็ได้ โดยกล่าวว่า "ปวารณัม ทมฺหิ ปวารณัม เม หร มฺมตฺถาย ปวาเรติ"^๑
 ความว่า : ข้าพเจ้าขอมอบปวารณา ไปรکنำปวารณาของข้าพเจ้าไปปวารณาแทน
 ข้าพเจ้าย

ก่อนการปวารณาต้องทำตนให้บริสุทธิ์ โดยการแสดงอามิเช่นเดียวกับอุโบสถกรรมเกี่ยวกับปวารณากรรมนี้เกิดขึ้นครั้งแรกแก่อภิกษุ เรื่องมีอยู่ว่า ในสมัยหนึ่ง ภิกษุพวกหนึ่งเป็นเพื่อนสหธรรมิกเคยคบค้าสมาคมกัน จำพรรษาอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่งในโลกศลงนบต ก่อนเข้าพรรษาได้ปรึกษารื้อกันว่า ทำอย่างไรพวกเราจึงจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบปราศจากเรื่องทะเลาะวิวาท จึงตกลงกันว่าจะไม่พูดจากันตลอดพรรษา แต่จะทำหน้าที่ของการอยู่ร่วมกัน คือ ถ้างค์ใดกลับจากบิณฑบาตก่อน ก็จักเตรียมบักปฐาสนะและของเครื่องใช้ในการขบฉัน ส่วนผู้ที่มาทีหลังเมื่อฉันเสร็จแล้วจะต้องทำหน้าที่ในการเก็บสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนน้กกวางโรงฉันให้สะอาดเรียบร้อย ภิกษุเหล่านั้นต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยดี โดยมีได้มีการพูดจากันเลย เมื่อมีกิจธุระจำเป็นที่จะทำต่อกันก็ใช้ภาษาใบ้ แสดงกิริยาอาการที่ต้องประสงค์ให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ และอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุขตลอดพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วภิกษุเหล่านั้นจึงพากันเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ ณ เขตวันมทาวีถาร พระองค์ตรัสถามถึงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ตามพุทธประเพณี พวกภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าจึงตรัสติเตียนการกระทำเช่นนั้นว่า เป็นการกระทำที่ไม่แตกต่างจากสัตว์ และทรงห้ามการประพฤติดังกล่าวอีกต่อไป เพราะเป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และทำให้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วกลายเป็นความเลื่อมใส พร้อมกับนั้นก็ทรงอนุญาตให้มีการปวารณา หลังจาก

^๑ดูสยามรัฐสุด เตปิฎก, วินยปิฎก มหาสุตตสูตร ปฐม ภาค (พระนคร : โรงพิมพ์ตามกฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐), ๘ : ๓๑๗.

ที่อยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้วาทกถาทักเตือนกัน^๑

สำหรับภิกษุณีตามพระพุทธบัญญัติเมื่อออกพรรษาแล้วต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ในระยะเริ่มแรกต้องประสบความยุ่งยาก เพราะเมื่อถึงวันปวารณาภิกษุณีต่างพากันไปปวารณาในเวลาเดียวกับภิกษุ ทำให้เกิดความโกลาหลวุ่นวายในเรื่องสถานที่ พวกภิกษุจึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงห้ามภิกษุณีไปปวารณาพร้อมกับภิกษุ โดยให้ไปปวารณาในเวลาก่อนฉันอาหาร ซึ่งก็เกิดปัญหาในเรื่องของการฉันอาหารขึ้นอีก จึงทรงให้ปวารณาเมื่อฉันอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ปัญหาที่ยังไม่สิ้นสุดเพราะเมื่อถึงวันปวารณาภิกษุณีปวารณาไปจนพลบค่ำ พวกภิกษุจึงกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทราบ พระองค์ทรงให้ภิกษุณีปวารณาในวันนั้นแล้วปวารณากับภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น^๒ หมายถึงภิกษุณีทำการปวารณากับภิกษุสงฆ์ในวัน ๑๔ ค่ำ แล้วไปปวารณากับภิกษุสงฆ์ในวัน ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวันอุโบสถ^๓ ต่อมาครั้นถึงวันปวารณาเมื่อเสร็จการปวารณาในภิกษุณีสงฆ์แล้ว วันรุ่งขึ้นจึงพากันไปยังสำนักของภิกษุ เพื่อปวารณา ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายเนื่องจากจำนวนภิกษุณีมีมาก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงได้มีพระพุทธบัญญัติใหม่โดยให้ภิกษุณีทั้งหลายไม่ต้องไปปวารณาในสำนักภิกษุสงฆ์ทั้งหมด เป็นแต่เพียงตั้งตัวแทนไปปวารณา^๔

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค ปวารณาขันธกะ, ๗ : ๕๔-๕๕.

^๒กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ : ๑๒๕-

๑๓๑.

^๓มหามกุฏราชวิทยาลัย, ทศนิยมคัมภีร์ปาสาทิกาแปล, ๒ : ๑๓๕.

^๔กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ : ๑๓๑.

ในการตั้งตัวแทนนี้ต้องมีการสมมติ ก่อนที่จะมีการสมมติรูปใดรูปหนึ่งเป็น
ตัวแทน จะต้องมีการคัดเลือกหาภิกษุณีที่เป็นตัวแทนให้ใกล้เคียงก่อน โดยพิจารณาถึง
ความเหมาะสม คือ มีความสามารถเฉลียวฉลาดที่จะทำกิจของภิกษุณีสงฆ์ให้สำเร็จ
ดูลงไปใกล้กว่าดี ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์และภิกษุณีผู้สามารถ ประกาศให้สงฆ์ทราบ
ด้วยมติทุติยกรรมวาจาว่า

ศุณาตุ เม อญฺเษ สฺวโฆ ยถิ สฺงฆสฺส ปตฺตกฺคฺคฺสิ สฺวโฆ อิตฺถนฺนามิ ภิกฺขุณี
สฺมมฺมุเนนฺยฺย ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส อตฺถาย ภิกฺขุสงฺฆมิ ปวาเรตุ ๑ เหาสา ญฺจฺจฺติ ๑
ศุณาตุ เม อญฺเษ สฺวโฆ สฺวโฆ อิตฺถนฺนามิ ภิกฺขุณี สฺมมฺมุเนนฺติ ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส
อตฺถาย ภิกฺขุสงฺฆมิ ปวาเรตุ ๑ ยสฺสา อญฺยาย ชมฺติ อิตฺถนฺนามาย ภิกฺขุณิยา
สฺมมฺติ ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส อตฺถาย ภิกฺขุสงฺฆมิ ปวาเรตุ ๑ สา ญฺจฺจฺติ ยสฺสา ญฺจฺจฺติ
สา ภาเสยฺย ๑ สฺมมฺตา สฺงฺเขน อิตฺถนฺนามา ภิกฺขุณี ภิกฺขุณีสงฺฆสฺส อตฺถาย
ภิกฺขุสงฺฆมิ ปวาเรตุ ๑ ชมฺติ สฺงฆสฺส ตฺถมา ญฺจฺจฺติ ๑ เหาเมตํ ฆารยามี ๑

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า หากสงฆ์มีความพร้อม
เพรียงจงสมมติภิกษุณีชื่อนี้เพื่ออาราธนาต่อภิกษุสงฆ์แทนภิกษุณีสงฆ์ นี้เป็นวาจาที่ประกาศ
ให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่แม่เจ้า สงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุณีชื่อนี้เพื่ออาราธนาต่อ
ภิกษุสงฆ์แทนภิกษุณีสงฆ์ แม่เจ้ารูปใดเห็นชอบกับการสมมติแม่เจ้าชื่อนี้เพื่ออาราธนา
ต่อภิกษุสงฆ์แทนภิกษุณีสงฆ์ จงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นชอบ จงพูด สงฆ์ได้สมมติ
ภิกษุณีชื่อนี้เพื่ออาราธนาต่อภิกษุสงฆ์แทนภิกษุณีสงฆ์ เพราะสงฆ์เห็นชอบ จงนิ่ง ข้าพเจ้า
จะจำความนี้ไว้อย่างนี้

ต่อจากนั้นภิกษุณีที่ได้รับการสมมติแต่งตั้งนั้น ไปสู่สำนักภิกษุสงฆ์หม่อม
เฉวียงบ่า ทำความเคารพแล้ว กล่าวคำอาราธนา ๓ ครั้งว่า "ภิกษุณีสฺวโฆ อญฺเษ

๑ ฐยามรรคฺคฺสฺส เภยฺยิกฺกั, วนยฺยิกฺเก จุลลวฺวคฺคฺสฺส พุทฺธิโย ภาโค, ๗ :

ภิกขุสงฆ์ ปวาราเวตี ทิฏฐเรณ วา สุเถน วา ปริสงฺกาย วา วทคฺคฺยฺย ภิกขุสงฺฆโม ภิกขุณี-
สงฆ์ อญฺญปิ อญฺญทาย ปฐสนฺโต ปฏฺฐกริสฺสตี"^๑ ความว่า : ข้าแต่พระคุณเจ้า
ภิกษุสงฆ์ ขอปวารณาตภิกษุสงฆ์ ด้วยการโค้งเดิมนัก ด้วยการโค้งพังกัก ด้วยการความ
ระวางสงฆ์ก็ ข้าแต่พระคุณเจ้า ขอภิกษุสงฆ์จงว่ากล่าวภิกษุณีสงฆ์เพื่อความอนุเคราะห์
เมื่อเห็นอยู่จักกระทำกัน

ก. ญัตติทุติยกรรม เป็นสังกรรมอีกชนิดหนึ่งของสงฆ์ที่กระทำโดยการ
ตั้งญัตติ และสาวกอนุสาวนาอีก ๑ ครั้ง รวมเป็น ๒ ครั้งตั้งญัตติ กรรมประเภทนี้ของ
มีผู้เข้าร่วมกรรมอย่างน้อย ๔ รูป คือจตุวรรค^๒ สถานที่ทำกรรมต้องทำในสีมา
สำหรับญัตติทุติยกรรมของภิกษุณีนี้ ไ้แก่กรรมที่เกี่ยวกับการที่ภิกษุณีสงฆ์สมมติภิกษุณี
รูปใดรูปหนึ่งให้เป็นตัวแทนไปกระทำกรรมบางอย่างให้แก่หมู่คณะหรือกิจกรรมอันเป็น
ของบุคคล เช่น การสมมติให้เป็นตัวแทนไปปวารณาแทนภิกษุณีสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว
การสมมติเพื่อกระทำกิจอย่างอื่น เช่น ในสมัยหนึ่งภิกษุณีรูปหนึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสส
แล้ว กำลังประพฤตินานัตเพื่อออกจากอาบัติ แต่นางไม่สามารถอยู่ตามลำพังคนเดียว
ได้ จึงบอกความนั้นแก่ภิกษุ ฝ่ายภิกษุจึงกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์
เห็นความจำเป็นจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุณีรูปหนึ่งไปอยู่เป็นเพื่อน โดยได้รับการสมมติ
แต่งตั้งจากภิกษุณีสงฆ์^๓ วิธีการสมมติภิกษุณีผู้ประพฤตินานัตต้องหาภิกษุณีรูปที่เต็มใจ
จะไปอยู่เป็นเพื่อนให้ได้เสียก่อน แล้วจึงขอให้มีการประชุมสงฆ์ จากนั้นภิกษุณีผู้ที่มี

^๑มหาหมฺมจฺจวิทฺยาลัย, สมฺมุตฺตปาสาทิภาย นาม วินยฺญรกถาย พุติโย ภาโก.
พิมพ์ครั้งที่ ๔. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมฺมจฺจวิทฺยาลัย, ๒๕๑๐), หน้า ๓๖๔.
^๒สมเด็จพรมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข, ๓ : ๔.
^๓กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภิกขุณีขันธกะ, ๑๑ : ๒๕๐.

ความสามารถฉลาดจะประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยพุทธิกัตติคุณกรรมวาจาว่า

สุณาตุ เม อญเย สงฺโฆ ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกฺลลํ สงฺโฆ อิตฺตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ
สมฺมเนนญฺย อิตฺตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ ภา พุทฺธิ ๑ เอสา ญฺจ ๑ สุณาตุ เม อญเย
สงฺโฆ สงฺโฆ อิตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ สมฺมเนนญฺย อิตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ ภา พุทฺธิ ๑
ยสุสา อญฺยาย ชมฺติ อิตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ สมฺมเนนญฺย อิตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ ภา พุทฺธิ ๑
พุทฺธิยา ย สา กุณฺหสฺส ยสุสา นนฺตฺตํ สา ภา เสยฺย ๑ สมฺมตฺตา สงฺเขน อิตฺตฺตฺตํ
ภิกฺขุณิ อิตฺตฺตฺตํ ภิกฺขุณิ ภา พุทฺธิ ๑ ชมฺติ สงฺฆสฺส ทฺตฺตฺตํ ๑ เอเวเมตํ
ธารยามิ ๑

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า หากสงฆ์มีความพร้อม
เพรียง สงฆ์จงสมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้เป็นเพื่อนของภิกษุณีชื่อนี้ นี้เป็นวาจาที่ประกาศ
ให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้เป็นเพื่อน
ของภิกษุณีชื่อนี้ แม่เจ้ารูปใดเห็นชอบกับการสมมติภิกษุณีชื่อนี้ให้ เป็นเพื่อนของภิกษุณีชื่อนี้
นี้ จงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นชอบ จงพูด สงฆ์ได้สมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้เป็นเพื่อนของ
ภิกษุณีชื่อนี้แล้ว เพราะสงฆ์เห็นชอบ จงนิ่ง ข้าพเจ้าจะจำความนี้ไว้โดยนัย

การสมมตินอกจากนี้ เช่น การสมมติให้เป็นผู้ขอมตามอันตราภิกขกรรมแก่
อุปสัมปทาเปกขา สมมติให้เป็นผู้ให้สิกขาสมมติแก่สามเณรีผู้ปรารภจะอุปสมบทเป็น
ภิกษุณีในโอกาสต่อไป การขอความเห็นชอบจากสงฆ์ในการขอเข้าอุปสมบทของสิกขมา
นาผู้ประพฤติธรรม ๖ ประการถึงกล่าวมาแล้วในเรื่องของการอุปสมบท

ง. พุทธิกัตติคุณกรรม คือสังฆกรรมที่ทำโดยการตั้งพุทธิ แล้วจึงสวด
อนุสาวนาอีก ๓ ครั้ง เรียกว่ากรรมมีวาจาครบ ๔ รวมทั้งพุทธิ พุทธิกัตติคุณกรรมนี้
ถือว่าเป็นกิจกรรมของสงฆ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จึงต้องมีการสวดอนุสาวนาถึง ๓ ครั้ง

๑ สยามภทฺตสฺส เตปฺภิกฺกั, วินยปิฎก เจดฺดวาทฺตสฺส พุทฺธิโย ภาโก, ๗ : ๓๗๐.

ในการขอความเห็นต่อผู้ร่วมทำสังฆกรรม เพื่อให้มีโอกาสและเวลาพิจารณาไตร่ตรอง
ให้รอบคอบถึงความเหมาะสมว่าควรจะลงมติเห็นชอบหรือไม่ เพื่อป้องกันความผิด
พลาดซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ในภายหลัง เพราะฉะนั้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบรรพชิต
ที่จะนำเข้าสู่สังฆกรรมประเภทนี้ต้องเป็นเรื่องใหญ่ ได้แก่การอุปสมบทซึ่งเป็นเรื่องที่มี
มีความสำคัญที่สุดที่ผู้ที่จะบวช และผลอันจะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา จึงต้องมีการ
กระทำกันอย่างสุจริตกลม ไช้ผู้เข้าร่วมกรรมเป็นจำนวนมาก คือ อย่างน้อยต้อง
๒๐ รูป หรือเรียกว่าวิสติวรค สถานที่ทำกรรมต้องทำในสีมา สังฆกรรมจะสำเร็จ
บริบูรณ์ได้ก็ด้วยมีจำนวนผู้เข้าร่วมทำกรรมครบ ได้แก่นันทะของผู้ที่ควรนำนันทะมาและ
ผู้เข้าร่วมกรรมไม่คัดค้าน

สำหรับภิกษุณีทำสังฆกรรมประเภทนี้ เช่น การสวดสมณูทาส ก็คือการเตือน
ภิกษุณีผู้กำลังจะละเมือกอาบัติสังฆาติเสสเพื่อให้เลิกประพฤติเช่นนั้นเสีย มิฉะนั้นแล้ว
จะต้องอาบัติดังกล่าว ดังตัวอย่างในสมัยหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวัน
มหาวิหารมีภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อจันทกาสิ ถูกคัดสินให้แพ้อิภริณเรื่องหนึ่ง เธอมีความโกรธ
แค้นไม่พอใจ กล่าวหาภิกษุณีทั้งหลายว่ามีอกติ พวกภิกษุณีเหล่านั้นจึงทำนิตติเทียน
เชอ เมื่อภิกษุณีความกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์จึงตรัสติเทียน
จันทกาสิภิกษุณี แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุณีที่ถูกคัดสินให้แพ้อความโดยชอบธรรม
แล้วหาเรื่องกล่าวหาภิกษุณีทั้งหลาย โดยให้ภิกษุณีคัดค้านว่ากล่าวขณะที่กำลังกล่าวภิกษุณี
ทั้งหลายอยู่นั้น ๓ ครั้ง เมื่อไม่เชื่อฟังให้คุมตัวมาขังที่ประชุมสงฆ์ เพื่อทำพิธีสวด
สมณูทาส โดยภิกษุณีผู้มีความฉลาดสามารถประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์รวมด้วยยุติจตุตถ-
กรรมวาจาว่า

กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก มหาวรรค จัมเปยยขันธกะ, ๔ : ๑๕๕.

สุณาตุ เม อญเย สงฺโฆ อญฺ อิตฺตุนฺนามา ภิกฺขุณี กิสมฺปิจิเทว อธิกรณํ ปฺรณา
 กตฺตา กุปิตา อนตฺตมฺนา เอวํ วเทถิ ฌมฺพทกามินีโย จ ภิกฺขุณีโย...ภยทกามินีโย จ
 ภิกฺขุณีโยติ ฯ สา ตํ วตฺถุํ นนฺปฏินีสฺสชฺชติ ฯ ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกตฺถลํ สงฺโฆ
 อิตฺตุนฺนามํ ภิกฺขุณี สมฺนุภาเสชฺชย ทสฺส วตฺถุสฺส ปฺฏินีสฺสชฺชติ ฯ เอสา ญฺตฺติ ฯ
 สุณาตุ เม อญเย สงฺโฆ อญฺ อิตฺตุนฺนามา ภิกฺขุณี กิสมฺปิจิเทว อธิกรณํ ปฺรณา
 กตา กุปิตา อนตฺตมฺนา เอวํ วเทถิ ฌมฺพทกามินีโย จ ภิกฺขุณีโย...ภยทกามินีโย
 จ ภิกฺขุณีโย ฯ สา ตํ วตฺถุํ นนฺปฏินีสฺสชฺชติ ฯ สงฺโฆ อิตฺตุนฺนามํ ภิกฺขุณี สมฺนุภาส-
 ติ ทสฺส ปฺฏินีสฺสชฺชติ ฯ ยถฺสา อญฺยาย ชมฺติ อิตฺตุนฺนามาย ภิกฺขุณียา สมฺนุภาส-
 ทสฺส วตฺถุสฺส ปฺฏินีสฺสชฺชติ ฯ สา ญฺตฺตฺส ยถฺสา นตฺตมฺติ ฯ สา ภาเสชฺชย ฯ ทฺติยํ
 เอตมตฺถํ วทามิ...ตฺติยํ เอตมตฺถํ วทามิ...สมฺนุภฺชฺรา สงฺเขน อิตฺตุนฺนามา
 ภิกฺขุณี ทสฺส วตฺถุสฺส ปฺฏินีสฺสชฺชติ ฯ ชมฺติ สงฺฆสฺส ทฺตฺมา ญฺตฺติ เอวเมถิ
 ชารยามิ ฯ^๑

ความว่า : ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีที่ชื่ออย่างนี้ ถูก
 ตักสินให้แพ้ในอธิกรณ์บางเรื่อง ภายหลังโกรธ ไม่พอใจ กล่าวอย่างนี้ว่า พวกภิกษุณี
 ทั้งหลายมีฉันทาคติ...มีภยาคติ เธอไม่ยอมเลิกเรื่องนั้น หากสงฆ์มีความพร้อม
 เพียง จึงสวทว่ากล่าวภิกษุณีชื่อนี้ เพื่อให้เลิกเรื่องนั้นเสีย นี่เป็นวาจาที่ประกาศ
 ให้สงฆ์ทราบ ข้าแต่แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีที่ชื่ออย่างนี้ ถูกตักสินให้แพ้
 ในอธิกรณ์บางเรื่องภายหลังโกรธ ไม่พอใจ กล่าวอย่างนี้ว่า พวกภิกษุณีทั้งหลายมี
 ฉันทาคติ...มีภยาคติ เธอไม่ยอมเลิกเรื่องนั้น สงฆ์สวทว่ากล่าวภิกษุณีชื่อนี้เพื่อ
 ให้เลิกเรื่องนั้นเสีย แม่เจ้ารูปใดเห็นชอบกับการสวทว่ากล่าวภิกษุณีชื่อนี้ เพื่อให้
 เลิกเรื่องนั้น จงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นชอบ จงพูด แม้ครั้งที่สองข้าพเจ้าก็กล่าว
 อย่างนี้...แม้ครั้งที่สามข้าพเจ้าก็กล่าวอย่างนี้...สงฆ์ใดสวทว่ากล่าวภิกษุณีชื่อนี้เพื่อ
 ให้เลิกเรื่องนั้นแล้ว เพราะสงฆ์เห็นชอบ จงนิ่ง ข้าพเจ้าจะจำความนี้ไว้อย่างนี้

^๑ดูขุททกสอรรถ สอนิพนธ์; วินยปิฎกเถ ภิกษุณีวินยปิฎก, ๓ : ๕๒.

ส่วนตัวอย่างพฤติกรรมที่ถูกต้องธรรมดาอย่างอื่นได้แก่อุปสมบทกรรม และอภิกขณกรรม
ซึ่งโลกกล่าวมาแล้ว

ภิกษุณีกับสภาพสังคมในสมัยพุทธกาล

การอุบัติขึ้นของพระพุทธรูปสาวก ถือได้ว่าเป็นการกำเนิดเสรีภาพของ
ปวงชนโดยทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีเพศ เพราะก่อนหน้านี้สตรีปราศจากความ
เป็นอิสระในความเป็นมนุษย์และไร้มหาบาศในทางสังคม เพราะชาวอินเดียในสมัยนั้น
ถือว่าสตรีเป็นเพียงทรัพย์สินส่วนหนึ่งของบุรุษเท่านั้น^๑ สิ่งใหม่ที่ปรากฏขึ้นในสภาพ
สังคมขณะนั้น คือหลังจากที่มีพระพุทธรูปสาวกให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามาอุปสมบทใน
ร่มเงาของพระพุทธรูปสาวกทำนองเดียวกันกับบุรุษแล้ว ทำให้สตรีส่วนหนึ่งละทิ้งบ้าน
เรือนวงศ์ญาติญาติเข้ามาสู่เพศบรรพชิตด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน ก่อให้เกิดความ
เปลี่ยนแปลงในทางสังคมขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง คือ มีนักบวชสตรีขึ้นในสมัยนั้น แต่การ
เป็นบรรพชิตตามหลักการของพระพุทธรูปสาวกนั้นจะต้องเป็นผู้ปราศจากสิ่งผูกพันทั้ง
ปวงโดยออกจากเรือน ไม่มีเรือนอย่างแท้จริง จุดมุ่งหมายของพระพุทธรูปสาวกก็เพื่อ
ไม่ให้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องขวางกั้นวิญญูใจให้ดวงแฉะอันจะก่อให้เกิดความกังวล
เป็นอุปสรรคในการบำเพ็ญสมถธรรมเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นจุดศูนย์กลางของพระพุทธรูป
สาวก แต่บรรพชิตสตรีทั้งหลายที่เข้ามาอุปสมบทนั้นต่างก็เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา
เช่นเดียวกับผู้ที่อยู่ครองเรือนอื่น ๆ ทั้งยังมาจากถิ่นที่อยู่ตลอดจนชาติชั้นวรรณะที่แตก
ต่างกัน เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นคณะจึงมีความเหลื่อมล้ำในทางความประพฤติ ถึงแม้จะ
อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยอันเดียวกันก็ตามที แต่ก็ไม้อาจจะควบคุมภิกษุณีทุกรูปให้

^๑ I.B. Hornner, The Women under Primitive in Buddhism
(Delhi : Banarsidass, 1975), p. 1.

อยู่ในระเบียบวินัยที่ถือได้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏอยู่เนือง ๆ ที่มีเรื่องของภิกษุณี
 บางรูปประพฤติก่อเสีย ถึงกับต้องทรงออกพระพุทธรูปปฏิวัติใหม่เดิมเพื่อห้ามการ
 ประพฤติเช่นนั้นอีก เช่น ในสมัยหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่พระเชตะวันมหาวิหาร
 ในพระนครสาวัตถี ภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อสุนทรินันทา เกิดตั้งกรรภกับสาหะหลานของมิกกา-
 มาตา แต่เธอได้ปกปิดเรื่องนั้นไว้จนกรรภแก่จึงสึกออกมากลอลบุตร พวกภิกษุณีจึง
 วิพากษ์วิจารณ์ไต่ถามกันขึ้น จนความทราบถึงพระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบความจริง
 แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทปรับโทษปาราชิกแก่ภิกษุณีที่รู้ความจริงว่ามีภิกษุณีต้องอาบัติ
 ปาราชิกแล้วไม่โจษหรือบอกหมู่คณะ^๑ และอีกครั้งหนึ่งมีภิกษุณีพวกหนึ่งมีความกำหนัด
 ยินดีในการที่บุรุษจับมือบ้าง จับชายผ้าบ้าง ยืนสนทนาหรือไปสู่นักนั้กและตลอดจนยินดี
 ในการที่บุรุษมาหาตามนักไว้ เข้าไปสู่นักเพื่อเสพอสังขารและทอกกายให้บุรุษ
 เสพอสังขารบ้าง ทำให้ภิกษุณีผู้เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติกล่าวติเตียนถึงพฤติกรรม
 ของภิกษุณีเหล่านั้น จนความทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงติเตียนและตราพระพุทธรูปปฏิวัติ
 ห้ามการประพฤติก่อเสียเช่นนั้นอีก^๒

สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง เพื่อแสดงให้เห็น
 สภาพสังคมของภิกษุณีในสมัยพุทธกาลนั้นมีไ้แตกต่างจากสังคมในสมัยปัจจุบันแต่
 อย่างไร ถึงแม้จะเป็นบรรพชิตก็ยังมีบางรูปที่ประพฤติก่อเสียเลวทราม ทั้งนี้
 สืบเนื่องมาจากพระพุทธรศาสนาในขณะนั้นได้ขยายตัวเป็นสังคมที่ใหญ่ขึ้น ดังนั้นปัญหา
 เรื่องความประพฤติจึงติดตามมาดังกล่าวแล้ว อีกอย่างหนึ่งจากตัวอย่างนี้ยังเป็นการ
 ชี้ให้เห็นถึงสังคมของพระพุทธรศาสนาส่วนที่เป็นปุถุชนว่า มีไ้ผิดแปลกแตกต่างไปจาก

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก ภิกษุณีวิภังค์, ๕ : ๑๒-๑๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

สิ่งกมอื่น ๆ หมายถึงยอมจะมีทั้งคนดีและคนเลวปะปนกันอยู่เป็นปกติของโลกวิสัย
มีโชหมายความว่าอะไร ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจะดีเกินและเลวเลิกไป
เสียทุกอย่าง อย่างไม่ก็ตามพระพุทธเจ้าก็ทรงพยายามที่จะขจัดสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม
ต่าง ๆ ให้หมดไปโดยการออกพระวินัยบัญญัติลงโทษผู้ที่กระทำความผิดตามควรแก่กรณี

ก. ประชาชนมีส่วนในการควบคุมความประพฤติของภิกษุณี ขณะที่พระ
พุทธศาสนากำลังเจริญ เติงฟูโดยมีผู้หันมายอมรับนับถือ เป็นศาสนาประจำชีวิตเป็น
จำนวนมากนั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างวัดกับบ้าน ทำให้ประ-
ชาชนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการควบคุมความประพฤติของบรรพชิต รวมทั้งภิกษุณีให้
อยู่ในกรอบพระธรรมวินัยที่ถึงงาม เพื่อปลูกฝังศรัทธาปสาทะให้เกิดแก่ผู้ที่ได้พบเห็น
กล่าวคือ เมื่อประชาชนได้พบเห็นภิกษุณีรูปใดประพฤติออกนอกกฎเกณฑ์ที่จะก่อให้เกิด
ความเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนาหรือขัดกับความรู้สึกนึกคิด ก็จะมีวิพากษ์วิจารณ์การ
กระทำดังกล่าวนั้นว่าไม่เหมาะสมไม่ควรแก่ความเป็นสมณะในศาสนา นี้ จนความทราบ
ถึงพระพุทธเจ้าแล้วทรงวางระเบียบข้อบังคับ เพื่อป้องกันการประพฤติเช่นนั้นอีก
จึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ได้ผลทำให้ภิกษุณีต้องระมัดระวังตัวมิให้ประชาชนตำหนิติ
เตียนได้ จากผลอันนี้จึงมีเสมือนว่า ชาวบ้านมีส่วนในการควบคุมความประพฤติ
ของภิกษุณีโดยปริยาย เช่น ในสมัยหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน
มหาวิหาร ในพระนครสาวัตถี และในครั้งนั้นเมืองราชกฤห์มีมหรสพแสดงบนยอดเขา
ภิกษุณีจำนวนหนึ่งจึงพากันไปดูมหรสพนั้น ฝ่ายประชาชนกำลังดูการแสดงอยู่ จึงเพ่ง
โทษติเตียนวิพากษ์วิจารณ์ว่า ไฉนภิกษุณีทั้งหลายจึงพากันมาดูการพ้อนรำ การขับร้อง
การประโคมดนตรี เหมือนกับสตรีผู้ครองเรือน เมื่อภิกษุณีอื่นได้ทราบจากข่าวการ
วิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านจึงกล่าวติเตียนท่านเองเดียวกัน ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงทราบ
เรื่องนั้น จึงทรงเรียกให้มีการประชุมสงฆ์ และไต่ถามไต่ความเป็นจริงแล้ว จึงทรง
บัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุณีไปดูการแสดงมหรสพตั้งแต่ครั้งนั้นมา^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

อีกครั้งหนึ่ง พวกฉัพพัคคีย์ภิกษุณีแต่งหน้าทาแกม เยี่ยมหน้าต่าง ยืนแอบ
 ประดู บอกลีโคนที่อื่นที่ว่า ตั้งสำนักหญิงแพศยา ตั้งร้านขายสุรา ขายเนื้อ ออกบ้าน
 ขายของเบ็ดเตล็ด ประกอบการหากำไร ไซ้ทาสทาสีให้บำรุง และกระทำการอย่าง
 อื่นที่ผิดไปจากความเป็นสมณะ ชาวบ้านจึงเพ่งโทษติเตียนกล่าวหาว่า ภิกษุณีเหล่านี้
 ทำคนเหมือนหญิงฉู้บริโลกกาม พวกภิกษุจึงนำความนั้นกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรง
 ทราบ และพระองค์ทรงห้ามการประพฤตินั้นนั้นอีก^๑

จากตัวอย่างที่กล่าวนี้เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นบทบาทของชาวบ้านว่ามีส่วน
 อย่างสำคัญต่อกิจการของพระพุทธศาสนาในแง่ของการ เป็นผู้ควบคุมจริยวัตรของ
 ภิกษุณีใดอย่างก็ จนมีผลให้พระพุทธเจ้าต้องตราขอมังกับห้ามการประพฤตินั้นสิ่ง
 ชาวบ้านวิพากวิจารณ์ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนในขณะนั้น เพราะ
 พระองค์ทรงตระหนักถึงพระพุทธศาสนาว่าจะดำรงคงอยู่โลกกว้างแรงสนับสนุนของ
 ประชาชน เพราะบรรพชิตเป็นเพศที่ต้องอาศัยผู้อื่น หมายถึงประชาชนเป็นผู้ให้เครื่อง
 อุปโภคและบริโภค ดังนั้นจึงต้องปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสศรัทธาผู้ควรแก่
 ไถยทาน

ข. ภิกษุณีถูกยั่วเย้าและถูกขับได้ การที่สตรีได้เข้ามาขายเป็นสักขีลักษณะ
 อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา แต่ก็มีได้หมายความว่า
 จะมีสตรีที่เห็นด้วยกับการบวชทุกคนไป เพราะบางคนเห็นว่าชีวิตบรรพชิตควรจะอยู่
 ในปัจจุบันวัย ส่วนวัยคน ๆ นั้น ควรจะเป็นช่วงที่แสวงหาความสุขทางโลกก็วิสัย
 เพราะฉะนั้น ภิกษุณีในสมัยนั้นจึงไต่ถามค่าพุทธกระเทบกระทั่งเสียคดีในท่านองนี้ ทำให้
 มีความเกอเขินอับอาย ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของภิกษุณีกับสังคมสิ่ง

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลลวรรค ภิกษุณีขันธกะ, ๑๑ : ๒๐๘.

แวดล้อมในขณะนั้นได้อย่างดี เช่น ในครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ในเมืองสาวัตถี ในครั้งนั้นมีภิกษุผู้หลายรูปเปลือยกายอาบ น้ำในแม่น้ำจิวราวกีทำเกี่ยวกับกับหญิงแพศยา จึงถูกทวดหญิงเหล่านั้นพูดจายั่วเย้า ถากถางว่า พวกท่านยังเป็นสาวจะประพฤติพรหมจรรย์ไปทำไม เพราะธรรมคา คนเราย่อมบริโลกคามมิใช่หรือ ดังนั้นการประพฤติพรหมจรรย์ควรจะอยู่ในวัยแก่ เพราะอย่างนี้จะทำให้โคประโธษทั้งสองทาง คือทั้งในวัยสาวและวัยแก่ พวกภิกษุผู้ ค้างอับอายเกอเขิน ครั้นกลับจากอาบน้ำแล้ว ได้เล่าเรื่องนั้นให้ภิกษุอื่นฟัง ภิกษุผู้ บอกความนั้นแก่ภิกษุ และภิกษุก็นำความกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ จึงให้ประชุมสงฆ์เฝ้าถามจนได้ความจริง แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุผู้เปลือยกาย อาบน้ำ^๑

อนึ่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปถึงความเจริญเฟื่องฟูของพระ พุทธศาสนา ในแผ่นดินชมพูทวีปในขณะนั้น แต่ก็ยังมีประชาชนอีกมิใช่น้อยที่มีความเห็น ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าไร้สาระ นักบวชในศาสนาของพระองค์เป็นคนเสเพล เหลวไหลทำตนแปลกประหลาดจากคนอื่น ทั้งนี้เพราะเคยปรากฏว่าภิกษุผู้ไปขอพำนัก ค้างคืนในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในโลกศลงนบท แต่ได้รับการปฏิบัติเสพร่วมกับถูกประณามว่า สตรีโล้น และขับไล่ให้ออกไปเสียจากบ้านโดยเร็ว^๒

ภิกษุผู้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผรพระพุทธศาสนา

การเผยแผรศาสนาของพระพุทธเจ้าได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการหลังจาก ที่พระองค์ได้ให้การอุปสมบทพระยสฤตบุตรพร้อมด้วยสหาย ซึ่งขณะนั้นมีพระภิกษุสงฆ์

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก ภิกษุณีวัฏจักร, ๕ : ๒๑๗-๒๑๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

อยู่ ๒๐ รูป ทั้งหมดได้จำพรรษาอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทอดสิ้นฤดูฝนพระพุทธเจ้า
จึงประชุมภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่มีอยู่ในขณะนั้นแล้วตรัสว่า

เราทั้งหลายพ้นจากบ่วงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์แล้ว ท่านทั้งหลายจง
เที่ยวไปในชนบทเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก แลอย่าไปรวมกันทางเดียว ๒ รูป
จงแสดงธรรมประกาศธรรมจรรยาอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ สัตว์ที่มีกิเลสขุ่นมัวยังมีอยู่
ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี แมต้าวเราก็จะไปยังอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม

ในครั้งนั้นยังไม่มีภิกษุณีเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา แต่การประกาศศาสนา
ก็ไต่ล่นอย่างถื่นถึง เพราะนับตั้งแต่บัดนั้นมาสมาชิกของพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยาย
ออกไปอย่างกว้างขวาง ประชาชนพลเมืองได้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา
เป็นจำนวนมาก บางคนมีศรัทธาแตกลาได้ขอเข้ามาอุปสมบทเป็นบรรพชิต เพื่อจะ
ได้มีโอกาสมากขึ้นในการปฏิบัติธรรมชั้นสูง โดยหวังความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ
ทั้งนี้จะได้เห็นได้จากจำนวนภิกษุพุทธสาวกเพิ่มปริมาณมากขึ้นเป็นลำดับ และในจำนวน
ภิกษุเหล่านี้ผู้ที่สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมจนบรรลุถึงขั้นวิเศษ เป็นพระอรหันต์
ซึ่งอาสาพอบุญจพรหมจรรย์ก็มีจำนวนมากขึ้นด้วย แต่เมื่อภิกษุณีได้อุบัติขึ้นในพระพุทธ
ศาสนาทำให้ภรรยาของคหบดีทั้งหลาย โดยมีพระนางปชาบดีโคตมีเป็นองค์แรกแล้ว การเผย
แผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าก็สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ภิกษุณีหากพิจารณาอย่างผิวเผินก็จะดู
เหมือนไม่มีบทบาทอะไร ในการที่จะเป็นกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะเป็น
สตรีเพศ การจะเดินทางท่องเที่ยวไปตามลำพัง เช่นเดียวกับภิกษุนั้นเป็นการสุกวิสัย
เนื่องจากมีภัยอันตรายรอบคั่น แต่หากจะพิจารณาไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะ
เข้าใจได้ว่า ภิกษุณีก็มีบทบาทไม่ด้อยไปกว่าภิกษุในกิจการงานนี้ ถึงจะกล่าวต่อไป

๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ.
พิมพ์ครั้งที่ ๔๔. (พระนคร : โรงพิมพ์ตามกฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), ๑ : ๓๘.

ก. การเผยแพร่พุทธศาสนาภายในประเทศ การเผยแพร่หลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่จำเป็นที่จะต้องท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อ แสดงธรรมอบรมสั่งสอนประชาชน แต่การอยู่กับที่และมีผู้เข้ามาหาเพื่อสัจกับพระธรรม เทศนา ก็ถือว่าเป็นการประกาศศาสนาเช่นกัน เพราะเป็นการเผยแพร่คำสอนของ พระพุทธเจ้าให้ประชาชนได้รับทราบและนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ภิกษุณี บางรูปเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยวิธีนี้ เช่น ครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ พระเชตะวันมหาวิหารในเมืองสาวัตถี ขณะนั้นปรากฏว่ามีภิกษุณีรูปหนึ่งชื่ออุลลันนทา เป็นนักปราชญ์มีโวหารในการแสดงธรรมเป็นที่เลื่องลือในหมู่ประชาชน จนพระเจ้า บัสดเสนทีโกศลเสด็จมาสู่สำนักของนางเพื่อสัจกับพระธรรมเทศนา อุลลันนทาภิกษุณีได้ ยแสดงพระธรรมเทศนาถวายเป็นที่พอพระราชหฤทัยถึงกับตรัสประกาศว่า หาก อุลลันนทปรารภนาสิ่งใดพระองค์ก็จะถวายสิ่งนั้น^๑

บางคนเมื่อได้มีโอกาสฟังพระธรรมเทศนาของภิกษุณีแล้ว เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจนยอมสละละทิ้งเกศสถานบ้านเรือนแล้ว ขออุปสมบทในพระธรรมวินัย และประพฤติปฏิบัติจนใจบรรลุเป็นพระอรหันต์ก็มี เป็นจำนวนมาก เช่น โสณาภิกษุณี เป็นต้น^๒ แยกจากนี้ผู้ที่ประสบความสำเร็จยาก ลำบากไม่มีญาติที่จะอุปถัมภ์เลี้ยงดูเหี่ยวโรนเรพเนจร เพราะความยากจน ถึงกับเข้าไปอาศัยอยู่ในสำนักภิกษุณีเพื่อยังชีพให้ดำรงอยู่ได้ และภิกษุณีก็ไต่อบรมสั่งสอนให้เข้าใจถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จนเธอเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและขออุปสมบท

^๑กรมการศาสนา, พระวินัยปิฎก ภิกษุณีวิภังค์, ๕ : ๑๘๒-๑๘๓.

^๒กรมการศาสนา, พระสุตตันตปิฎก เถาะ-เถรวิคาลา (พระนกร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๒๘ : ๒๗๗.

ในเวลาต่อมาจนสามารถบรรลุผลขั้นสูงสุด ทำให้พ้นทั้งความทุกข์ยาก และโลภ
ทั้งอริยทรัพย์ คือความหลุดพ้น^๑

อนึ่ง งานการประกาศศาสนานี้เป็นภาระที่หนัก เพราะเป็นการเผยแพร่
หลักการ เพื่อให้คนอื่นมองเห็นความจริงและสาระของศาสนากังกล่าว จึงทำให้เขา
ยอมรับนับถือยึดเอาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ยิ่งในอินเดียในสมัยนั้นซึ่งเป็น
สมัยที่นักปราชญ์ศาสนากังหลายกำลังเผยแพร่ทฤษฎีทางศาสนาของตนตามวิธีการที่
ค้นพบใหม่ ๆ ภายใตุนี้กิจกรรมการเผยแพร่พุทธศาสนาจะประสบผลสำเร็จได้ก็ต่อ
อาศัยความมีแก่นสารที่แท้จริงของหลักคำสอน ประกอบกับผู้เผยแพร่ต้องรู้อย่างแท้จริง
และเข้าใจในหลักธรรมนั้น ๆ พร้อมทั้งมีความสามารถฉลาดในการอธิบายขยาย
ความใหญ่ทั้งเข้าใจปราศจากข้อสงสัย ตลอดจนมีปฏิภาณไหวพริบ สามารถตอบโต้
ข้อซักถามโถงอย่างแคลวกลองว่องไวและถูกต้องตามความเป็นจริง มิฉะนั้นแล้วการ
ประกาศศาสนายากที่จะประสบผลสำเร็จ พระพุทธศาสนานี้ว่าโชคดี เพราะเป็น
ศาสนาที่มีหลักคำสอนเป็นเลิศ พุทธสาวกมีความสามารถเป็นเยี่ยม เนื่องจากมีความ
รู้และเข้าใจหลักธรรมอย่างแท้จริง แม้แต่ภิกษุณีก็มีความชำนาญสามารถตอบโต้
การถามกับผู้ที่มีถือศาสนาอื่นได้อย่างดี เช่น ปุณณิกาเถรีไปพบพราหมณ์ชราคนหนึ่ง
กำลังลงอาบน้ำที่ง่ามน้ำหนึ่ง ๆ ที่อากาศหนาวเย็น เพื่อชำระล้างบาปกรรมตามลัทธิศาสนาที่
ตนเองเชื่อถือ ปุณณิกาเถรีจึงถามถึงเหตุที่ต้องทนทุกข์ทรมานอาบน้ำท่ามกลางอากาศ
ที่เยือกเย็น ฝ่ายพราหมณ์ก็ตอบคำถามนั้นว่า "ลูกธรรมาวุธปุณณิกาผู้เจริญ ก็เมื่อท่านรู้
อยู่ว่า เราผู้ทำซึ่งกุศลกรรมอันดีมาเสียซึ่งบาปกรรมจะสอบถามเราทำไม ก็ผู้ใดเป็นคน
แก่หรืออ่อนหุ่มทำบาปกรรมไว้แล้ว แม้นผู้ใดพ้นจากบาปกรรมใดด้วยกรรมอาบน้ำ"^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๘.

เมื่อใกล้ถึงดอยคำของพราหมณ์เช่นนั้น ปุณณิกาเดวีจึงกล่าวตอบคล้ายว่าพะอันถมกาย
ประกอบทวยเหตุอันเล็กซึ่งอย่างไม่มีใครจะปฏิเสธได้

ก็ใครหนอบอกความนี้แก่ทวยผู้ไม่รู้ เขาก็ไม่รู้เหมือนกัน ก็เมื่อบุคคลจะพ้นจาก
บาปกรรมใดด้วยการอาบน้ำ กุบ เตะ นาด จระเข้ และสัตว์เหล่านี้ที่เหย้า
ไปในน้ำ ก็จะไปสู่สวรรค์แน่นอน พวกคนเขาเนื้อทรายเลี้ยงชีวิต คนสาธุการ
พวกชาวประมง พวกพรานเนื้อ พวกโจร พวกนายเพชรชาติ และคนที่มีการ
เป็นนบปเหล่าอื่น แมกนเหล่านี้ซึ่งพ้นจากบาปกรรมเพราะการอาบน้ำ ถ้าแม่น้ำ
เหล่านี้ซึ่งนำบาปที่ทานทำไว้แล้วในกาลก่อนไปโคไซร ก็แม่น้ำเหล่านี้ซึ่งนำบุญมา
ให้ทานบ้าง... ดูกรพราหมณ์ ท่านกลับตอบบาปกรรมอันใด จึงลงอาบุน้ำทุกเมื่อ
ท่านอย่าไ้ทำบาปอันนั้นเลย ความหนาวอย่าไ้เคยเบียดเบียนผิวของท่าน

จากถ้อยคำอันเปรีื่องปราศรัยแฝงไว้ซึ่งข้อคิดของปุณณิกานิกษุณี ทำให้พราหมณ์
เกิดความคิดไ้สติสัมปชัญญะ ตระหนักถึงหลักการของลัทธิประเพณีที่ตนเองนับถือและ
กำลังปฏิบัติอยู่นั้นว่าไม่ใช่วิธีที่ไ้ทำให้เกิดความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบาปกรรมต่าง ๆ
ได้ แท้จริงการจะพ้นบาปไ้โดยแน่นอนนั้นคือการไม่ทำบาปซึ่งขึ้นอยู่กับตนเองเป็น
ส่วนใหญ่ ตามวิธีการ ที่ปุณณิกานิกษุณีกล่าวสอนอันเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนา
เพราะนอกจากจะทำตนให้หมดจกไ้โดยแท้จริงแล้ว ยังไม่ต้องทนทุกข์ทรมานลงอาบ
น้ำในฤดูหนาวด้วย เป็นอันว่าคำพูดไ้ตอบของปุณณิกาเดวีไ้โดยล เพราะสามารถ
เปลี่ยนวิถีความคิดของพราหมณ์ชรา ซึ่งเคยปฏิบัติเช่นนั้นมาเป็นเวลานาน โดยสื่บสื่อ
ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน แล้วหันมายอมรับนับถือในหลักการของ
พระพุทธศาสนา เท่ากับไ้พบแสงสว่างแห่งชีวิตในปัจจุบันนี้ ถึงถ้อยคำของพราหมณ์
ที่กล่าวว่า "ท่านนำข้าพเจ้าผู้เกินทางผิด ไปสู่อรยมรรค ดูกรปุณณิกานูเจริญ
ข้าพเจ้าขอถวายผ้าสาฎกสำหรับสร้งน่านี้แก่ท่าน... เมื่อก่อนเราเป็นเผ่าพันธุ์แห่ง

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๕.

พรหม วันนี้เราได้เป็นพรหมณ์จริง ๆ เราเป็นผู้มีวิชา ๓ สมบูรณ์ด้วยเวท มีความ
 ศรัทธา มีบาปอันล้างแล้ว^๑

การเปลี่ยนแปลงความนึกคิดของบุคคลที่เคยนับถือศาสนาอื่นให้หันมานับถือ
 ศาสนา โดยการเทศนาชี้แจงให้รู้ถึงหลักความเป็นจริง จนผู้นั้นสามารถมอง
 เห็นความถูกต้องด้วยตนเองถึงกล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ยากนัก เพราะ
 มนุษย์เมื่อใดปักใจเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการประพฤตีสัมต่อกันมาเป็นเวลานานจน
 กลายเป็นประเพณีแล้ว เป็นการยากที่จะเปลี่ยนแปลงหรือหันไปนับถือทางอื่น เพราะ
 ฉะนั้น การที่พุทธนิคาเถรีซึ่งถือโคธมาเป็นเด็กสามารถพูดชี้แจงให้พรหมณ์ชรา เลิกอับ
 ความเชื่อเก่าแล้วหันมายึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาใหม่
 ในขณะนั้นได้ จึงนับได้ว่าเป็นความสามารถพิเศษ จนทำให้พรหมณ์ชราหันคอเหตุผล

นอกจากนี้ภิกษุณีบางรูป ยังสามารถเทศนาอบรมบุคคลที่ประพฤติจุจริตผิด
 ศีลธรรมให้กลับใจเป็นคนดีได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่กำลังคิดประทุษร้ายภิกษุณีเอง
 เช่น สุภาชีวกัมพลนิคาเถรี ขณะที่กำลังเดินทางไปยังป่าอัมพวันของหมอชีวกโกมาร-
 ภัจ ใกล้เคียงกับนักเฒ่าอันธพาลคนหนึ่งยื่นขวางทางชูลจาแล้วโลมและจะทำอนาจาร
 ชีวกัมพลนิคาเถรีมีใจแสดงกิริยาอาการหวาดกลัว ในขณะเดียวกันก็แสดงธรรมให้
 อันธพาลคนนั้นได้รู้ถึงความเป็นจริงของสังขตธรรมว่า "ในเรือนร่างอันเต็มไปด้วย
 ซากศพอันจักถูกทอดทิ้งไว้ในป่าช้า มีอันแตกทำลายไปเป็นธรรมภาษี อะไรเล่าที่ท่าน
 เข้าใจว่าเป็นแก่นสาร"^๒ และนางได้ชี้แจงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต จนทำให้เขา
 ใจอ่อนกลายเป็นความกำหนัดยินดี เลิกอับความตั้งใจที่คิดจะล่วงเกิน พร้อมกับนั้นก็สำนึก

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗.

ในความนึกของคนและให้กำมันสัญญาว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีกต่อไปว่า "ข้าแต่
ท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ขอความสวัสดิ์ทั้งมีแก่ท่าน การประพฤติอนาจารเช่นนี้
จักไม่มีอีกต่อไป...เรากุญจับอสรพิษ ขอความสวัสดิ์ทั้งมีแก่เราทั้งหลายบ้าง ขอ
ท่านจงอดโทษแก่เราด้วยเถิด"^๑

การอบรมสั่งสอนคนธรรมดาให้เป็นคนดีนั้น เป็นสิ่งที่ไม่แปลกประหลาด
อะไร แต่การสามารถสั่งสอนโน้มน้าวจิตใจคนชั่วโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่กำลังจะ
ทำร้ายตน ให้เกิดความสำนึกผิดเลิกล้มความผิดที่จะกระทำเช่นนั้นเสีย และกลับ
ประพฤติตนเป็นคนดีตั้งอยู่ในศีลธรรมนั้น เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ปรากฏการณ์
อันนี้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาได้กระทำแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อสนับสนุนให้เห็น
ถึงสมรรถภาพของวิธีที่เป็นกำลังสำคัญในการประกาศศาสนา สั่งสอนอบรม
ประชาชนให้เป็นคนดี เป็นการสั่งคมสงเคราะห์ส่วนหนึ่งอันเป็นประโยชน์ต่อพระ
พุทธศาสนาอย่างมาก

๒. การเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศ ความเจริญรุ่งเรืองของ
พระพุทธศาสนา ไชยหลายวงกว้างขวางออกไปแม้ในต่างประเทศ เพราะอาศัยพุทธ
บริษัททั้งที่เป็นกำลังในการเผยแพร่สังฆธรรมอันเป็นอมตะไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งใน
และต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากเสร็จสิ้นสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งกระทำ
กันที่เมืองปาฏลิบุตร อันมีพระโมคคัลลานบุตรศิษย์เถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และ
พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นประธานฝ่ายฆราวาส ครั้นพุทธบริษัทพยานประมาณ
๒๓๖ ปี^๒ เพราะในครั้งนั้นมีการส่งสมณทูตไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑๘-๗๑๙.

^๒ M.D. Raghavan, India in Ceylonese History, Society
and Culture (India : Kumar Printers, 1969), p. 76.

ต่างประเทศถึง ๕ สายด้วยกัน และมีสายหนึ่งที่ไม่ถึงเกาะลังกาโดยมีพระมหินทเดระ
เป็นประธาน พร้อมพระภิกษุ ๔ รูป สามเณร ๑ รูป และอุบาสกอีก ๑ คน^๑ สมมต
คณีนันท์ว่าทำงานในกิจการเป็นสื่อเผยแพร่วุทธศาสนาได้อย่างดียิ่ง สมความ
ปรารถนาของคณะผู้ทำงาน เพราะสามารถทำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะอุปถัมภ์
เกาะลังกาในขณะนั้นหันมานับถือพระพุทธศาสนา จนเป็นเหตุให้ประชาชนพลเมือง
อื่น ๆ ปฏิบัติตาม เป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าวัฒนธรรมและประเพณีของดินแดนแห่งนี้
ไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา ในมีแรกที่คณะสมมตคณีนันท์เดินทางไปถึง
ไถ่กว้างรากฐานของพระพุทธศาสนาให้ยิ่งลึกกลงไปอย่างมั่นคง กล่าวคือนอกจาก
จะอบรมสั่งสอนให้พลเมืองหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้ให้การอุปสมบทแก่
อุบาสกผู้มีศรัทธาที่จะปฏิบัติธรรมให้ถึงขั้นไปเป็นจำนวนมาก^๒

ในวันหนึ่งขณะที่พระมหินทเดระแสดงพระธรรมเทศนาถวายพระราชา
พร้อมทั้งบริวารอยู่ ณ เจตียาราม หลังจากที่พระองค์ได้ถวายเมสวันอุทธานให้แก่
สงฆ์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระนางอนุราเทวีและบริวารเกิดความเลื่อมใสใน
พระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ปรารถนาจะอุปสมบท จึงกล่าวขออุปสมบทต่อพระเถระ
พระมหินทเดระได้ชี้แจงว่าตัวท่านเองไม่อาจจะให้การอุปสมบทแก่สตรีได้โดยตรง
แต่ได้ถวายคำแนะนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะส่งข้าบสาร ไปถึงพระเจ้าอโศก
มหาราช นิมนต์ให้พระสังฆมิตตาเถรีเดินทางมายังลังกาทวีปพร้อมกับ -

^๑แสง มนวิฑูร, แปล. ตำนานวงศ์หรือประวัติศาสนา (พระนคร :
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๒๘. (อนุสรณ์พระวราทานเพลิงศพ สมเด็จพระ
พุทธาจารย์โสม ญฺโณ).

^๒เสฐียร พันธรังษี, เรียบเรียง. จินดามาลินี (พระนคร :
โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑๖.

คณะและให้นำเอากิ่งพระมหาโพธิ์มาปลูกด้วย จะได้เป็นที่เคารพสักการะของชาว
 ลังกาต่อไป พระมหินทเดระได้ถวายคำแนะนำแก่พระราชบิดาว่า คณะของพระ
 สังฆมิตตาเดรีนี่จะเป็นผู้ที่ให้การอุปสมบทแก่พระนางอนุราพร้อมทั้งบริวาร^๑ พระเจ้า
 เทวาเนมิบิยภิสสะจึงจัดส่งอภิวรุษมาค้ำพร้อมทั้งคณะเพื่อไปรับพระสังฆมิตตาเดรีกับ
 กิ่งพระมหาโพธิ์ ตามคำแนะนำของพระเถระ ส่วนพระนางอนุราเทวีหลังจากที่ได้
 พังพระธรรมเทศนาของพระเถระในวันนั้นแล้ว ได้ตั้งอยู่ในสภากาณินถ จึงสมทาน
 กิเลส ๑๐ ประการ พร้อมกับข้าราชการหญิงต่างาสาวะ เพื่อรอคอยการมาของพระ
 สังฆมิตตาเดรีและคณะ^๒

เมื่อพระสังฆมิตตาเดรีได้ทราบข่าวจากอภิวรุษแห่งลังกาทูลว่าพระมหินท-
 เดระ พระเชษฐาต้องการจะให้เดินทางไปยังประเทศนั้นก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง
 จึงไปทูลขออนุญาตพระเจ้าอโศกมหาราชพระราชบิดา แต่พระองค์ไม่เต็มพระทัยที่จะ
 ให้พระราชธิดาเดินทางไป เพราะทรงห่วงใยและว่าเทวี เนื่องจากพระราชโอรส
 และพระราชนัดดาก็ได้ไปอยู่ที่เกาะลังกาแล้ว ทรงประสงค์จะให้พระราชธิดาอยู่
 ใกล้ ๆ จึงพยายามตรัสทัดทาน แต่พระสังฆมิตตาเดรีก็ทูลถึงความจำเป็นที่ต้องไป
 โดยอ้างเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความจริงรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาโดย
 เฉพาะอย่างยิ่งการให้อุปสมบทแก่พระนางอนุรากับบริวารว่า เป็นความจำเป็นอย่าง
 ใหญ่หลวงในศาสนาที่จะปฏิเสธเสียมิได้^๓ เมื่อได้ทรงสละเหตุผลที่จำเป็นของพระ

^๑พระยาธรรมปโรหิต, แปล. มหาวงษ์พงษาวดารลังกาทวีป (พระนคร :
 โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๒๒), ๑ : ๓๑๘.

^๒พระยาธรรมปโรหิต, แปล. มหาวงษ์พงษาวดารลังกาทวีป (พระนคร :
 โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๒๒), ๒ : ๓๗๑.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๘.

ราชธิดาเช่นนั้น พระองค์ก็ไม่วางที่จะหักทอนต่อไปได้ ทั้งนี้เพราะพระเจ้าอโศกมหา-
 ราชทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ถึงกับทรงเป็นประธานในการ
 สังกายนาและจัดส่งสมณทูตไปเผยแพรพระพุทธศาสนาในต่างแดนถึงกล่าวแล้ว เพราะ
 ฉะนั้น จึงทรงอนุโลมตามความประสงค์ของพระราชธิดา และทรงตระเตรียมถึง
 พระมหาโพธิ์เพื่อนำไปพร้อมกันนี้ด้วย คณะของภิกษุผู้ที่ยังตั้งกาทวีปในครั้งนั้น
 รวม ๑๒ รูป ทั้งพระสังฆมิตตาเถรี^๑

เมื่อคณะภิกษุผู้ชุดนี้เดินทางถึงลังกาก็ได้รับการต้อนรับอย่างมโหฬาร และ
 ต่อมาก็ได้ให้การอุปสมบทแก่พระนางอนุราและบริวาร นวกภิกษุที่เหลือนี้เมื่อได้การ
 อุปสมบทแล้วทั้งหมดตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมเจริญสมณวิสัยสนาจนได้บรรลุเป็น
 อรหันต์ในเวลาต่อมา^๒

พระสังฆมิตตาเถรีและคณะถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ
 เป็นผู้มีส่วนเผยแพรพระพุทธศาสนาออกไปยังต่างประเทศ เพราะเป็นผู้ที่ให้การอุปสมบท
 แก่กุลธิดาชาวเมืองนี้ เป็นการยกระดับฐานะสตรีของชาวลังกาให้สูงขึ้นเท่าเทียม
 กับบุรุษอย่างไม่เคยมีปรากฏมาก่อน^๓ และเป็นการแน่นอนที่เกี่ยวที่ท่านเหล่านี้จะต้อง
 ให้การอบรมสั่งสอนประชาชนพลเมืองใหญ่ถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่าง
 กว้างขวาง สตรีก็มีโอกาสออกบวชเพิ่มมากขึ้น เพราะประชาชนกำลังให้ความสนใจ
 พุทธศาสนา ซึ่งเพิ่งจะเข้ามาใหม่ในดินแดนแห่งนี้ คณะของพระสังฆมิตตาภิกษุณีเป็น
 ภิกษุณีบริษัทเพียงคณะเดียวเท่านั้นที่ปรากฏหลักฐานว่าได้เดินทางไปประกาศศาสนา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๐.

^๓ H.R. Perera, Buddhism in Ceylon (Ceylon : Buddhist
 Publication Society, 1966), p. 21.

ในต่างประเทศ และสามารถจัดเป็นกิจการของพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไป
 กล้วยดี เพราะทำให้พุทธศาสนามีหลักฐานอย่างมั่นคงถาวรในประเทศไทย อีกประการ
 หนึ่ง คณะทูตของพระสังฆมิตตาเถรยังได้นำกิ่งมหาโพธิ์ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์
 ของพระพุทธศาสนาไปปลูกในลังกาดีกด้วย จนทำให้พันธุ์ไม้นี้ชุกชุมแพร่ขยายไปยัง
 ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา แม้แต่ในประเทศไทยเองตามวัดวาอาราม
 และสถานที่ต่าง ๆ ก็มีต้นไม้นี้เกิดขึ้นอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่เชื่อถือว่า
 กิ่งมาจากต้นมหาโพธิ์ในประเทศลังกา ที่พระสังฆมิตตาเถรนำมาปลูกไว้ในสมัยนั้น
 อย่างแน่นอน เพราะตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าประเทศไทยได้รับ
 อธิปไตยทางพระพุทธศาสนาจากลังกาซึ่งเรียกว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ประมาณ
 ปี พ.ศ. ๑๘๐๐ กล่าวคือ ใ้มีพระภิกษุไทยเดินทางไปอุปสมบทใหม่ในประเทศลังกา
 แล้วกลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อน จากนั้นก็ได้ชักชวนภิกษุชาวลังกาให้
 มาช่วยกันสร้างพระสถูปเช่นเดียวกับที่ลังกา ต่อมาเกียรติคุณของพระสงฆ์ลังกาวงศ์
 ได้แพร่หลายขึ้นไปถึงกรุงสุโขทัย กษัตริย์แห่งเมืองที่จึงได้อาราธนาพระสงฆ์จาก
 นครศรีธรรมราชขึ้นไปตั้ง ณ กรุงสุโขทัย ลัทธิลังกาวงศ์จึงได้รุ่งเรืองอยู่ในประเทศ
 ไทยตั้งแต่นั้นมา^๑

เพราะคุณงามความดีที่พระสังฆมิตตาเถรได้ทำไว้แก่พระพุทธศาสนาและ
 ประชาชนเป็นอนุสรณ์ประการ ชาวลังกายังรำลึกถึงพระคุณของนางที่มีส่วนในการให้
 แสงสว่างคือธรรมแก่พวกเขา ดังนั้น ทั้ง ๆ ที่นางได้ทิพานไปแล้วเป็นเวลานาน
 นับพันปี และสถานภาพของภิกษุณีก็ได้เสื่อมสูญจากพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานแล้ว

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระ-
นิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,
 ๒๕๑๔), หน้า ๒๕-๓๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณาธาร
 ฌล ชินมุตโต).

เช่นกัน ความเคารพยำเกรงที่มาจากความกตัญญูของชาวเมืองนี้ แสดงออกด้วยการ
เก็บรักษาสถานที่ที่บรรพบุรุษของนางไว้ เพื่อกราบไหว้บูชาสืบทอดกันมาครายเท่า
ทุกวันนี้ นอกจากนี้จิตรกรยังได้วาดภาพของนางในท่ายืนอยู่อย่างสำรวมสมกับ
ความเป็นสมณะในเรือสำเภาก็เป็นพาหนะเดินทางจากอินเดียมาสู่ประเทศไทย โดยมี
กิ่งมหาโพธิ์ตั้งอยู่ข้างหน้า ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้มีปรากฏอยู่ในวิหารวัดกัลยาณมิตร
มหาวิหาร เมืองโคตรอมโบ^๒ ดังปรากฏในภาพ สิ่งเหล่านี้สามารถเป็นหลักฐานอ้างอิง
ถึงสนับสนุนบทบาทของภิกษุณีบริษัทว่า เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ไม่ด้อยไปกว่าบริษัทอื่น ๆ

เขตศักดิ์ภิกษุณี

ภิกษุณีบริษัทถึงแม้จะเป็นสตรี ซึ่งตามทัศนะของคนทั่วไปทุกยุคทุกสมัยเข้าใจ
ว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ เจ้านั้ญหา เหมาะแก่การให้กำเนิดทารกและรับใช้กิจการภายใน
ในบ้านเท่านั้น ยิ่งในสังคมของชาวอินเดียสมัยนั้นด้วยแล้ว คุณค่าของสตรีเกือบจะ
ไม่มีเอาเสียเลย แต่หากจะตั้งจิตให้ไกลจากอคติแล้วย่อมเห็นได้ว่าความเข้าใจเช่น
นั้นผิดแปลกอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะสตรีที่เป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนาได้พิสูจน์
สมรรถภาพให้โลกเห็นแล้วว่ามีไต่ย่อหย่อนไปกว่าบุรุษเลย ความจริงอันนี้พระพุทธเจ้า
ทรงยอมรับโดยตรัสตอบคำถามของพระอานนท์ว่า สตรีเมื่ออุปสมบทแล้วจะสามารถ
ทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลเช่นเดียวกับบุรุษ และพระพุทธดำรัสนี้เป็นความจริง เพราะ

^๑ฐกัถกั ทิพยเกษร, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา (พระนคร : มหาวิทยาลัย
ศิลปากรราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๓๑.

^๒สันติวัน, พุทธชนันต์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วนศิริพร,
๒๕๒๑), หน้า ๘๘. (ธนาคารกรุงเทพ จำกัด พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพ พระอุปัชฌาย์คุณูปมาจารย์กมลเถระ เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลา-
ราม).

หลังจากได้รับพระพุทธานุญาตให้อุปสมบทแล้ว ก็สามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี และมีภิกษุณีเป็นจำนวนมากที่บำเพ็ญเพียรถวายวัตรปฏิบัติที่แก่กล้าจนไภยบรรพคุณธรรมระดับสูง เป็นพระอรหันตคฤหัสถ์-ชีตาสพ พณฺธุมิของกิเลสตัณหา ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอีกต่อไป อันนับได้ว่าเป็นผลประโยชน์ที่ไฉ่แก่ตัวเอง ซึ่งสิ่งนี้ภิกษุณีก็ทำได้ เช่นเดียวกับภิกษุ บังไปกว่านั้นกิจกรรมที่ถือว่าเป็นคุณงามความดีที่บรรพชิตจะพึงปฏิบัติต่อชาวโลกหรือสังคม ก็คือการอบรมสั่งสอนประชาชนพลเมืองให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะ หวังแต่เพียงให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสได้พบแสงสว่างแห่งชีวิตในวิถีทางที่ถูกต้อง อันเป็นปัจจัยที่จะนำความสุขมาสู่ตนและสังคม เรียกอีกนัยหนึ่งว่าการเผยแผร่ศาสนา ภิกษุณีก็สามารถปฏิบัติได้อย่างดียิ่ง เช่นเดียวกัน ดังเป็นที่ประจักษ์แล้วโดยไม่มีอะไรจะมาลบล้างได้ ที่กล่าวมานี้อาจมีผู้มองไม่เห็นความสามารถของบริษัชนีระกวยเหตุผลอันใดก็ตาม แต่อีกสิ่งหนึ่งที่ไม่มีใครจะปฏิเสธได้ก็คือ ภิกษุณีผู้มีคุณวุฒิสูงเป็นพิเศษเหนือกว่าใครอื่นจนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า ว่าเป็นเลิศหาผู้เทียบมิได้ ซึ่งปรากฏว่ามีจำนวนถึง ๑๓ ท่าน^๑ และแต่ละท่านล้วนเป็นพระอรหันต์ที่อยู่จบพรหมจรรย์ได้รับยกย่องว่าเป็นวัตรสาวิกา ในคุณธรรมต่าง ๆ กันตามที่ปรากฏในตัวท่านเหล่านั้น ท่านองเดียวกันกับที่ทรงยกย่องภิกษุ ภิกษุณีที่อยู่ในเขตหัดกะเหล่านี้ ก็^๒

๑. พระนางปชามภิกษุณีโลกมีภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทางรัตติกง คือเป็นผู้บวชมานาน มีอายุพรรษามากกว่าภิกษุณีรูปอื่น ๆ

^๑ สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พหุชานุพุทธประวัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๑.

^๒ กรมการศาสนา, พระสุตตันตปิฎก เอกนิบาต อังคกถนิกาย, ๑๘ : ๘๓.

เพราะเป็นภิกษุณีองค์แรกในพระพุทธศาสนา จึงรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้
เป็นอย่างดี

๒. พระเชมาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทาง
มีปัญญามาก ทั้งยังได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นอัครสาวิกาฝ่าย
ขวา ถือได้ว่าเป็นการยกย่องสถานภาพของสตรีอย่างสูงสุด และสะท้อนให้เห็นความ
สามารถของสตรีได้เป็นอย่างดี

๓. พระอุบลวัณณาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายใน
ทางมีอุทธีปาฏิหาริย์มาก นอกจากนี้ยังได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่ง
ในอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย

๔. พระปฐาจาราภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายใน
ทางเป็นผู้ทรงพระวินัย ถือได้พระวินัยอย่างละเอียดลออและประพฤติกปฏิบัติอย่างเคร่ง
ครัด

๕. พระธรรมพินนาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย
ในทางแสดงธรรม ถือมีวิธีการแสดงธรรมอันแยบยลเป็นที่พึงพอใจของผู้ฟังเป็นอันมาก

๖. พระนันทาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทาง
เป็นผู้ยินดีในฌาน

๗. พระโสดาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทาง
เป็นผู้ปรารถนาความเพียร

๘. พระสกุลาภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในทาง
เป็นผู้มีจักขุทิพย์

๙. พระภัททาคุณพลเกสีภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย
ในทางสามารถตรัสรู้ได้อย่างเร็วพลัน

๑๐. พระภัททาบิลาณีภิกษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายใน
ทางระลึกชาติได้

๑๑. พระภิกษุเจ้าจนาภิษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิษุณีทั้งหลายในทางบรรพคุณวิญญาใหญ่

๑๒. พระภิกษุโลกภิษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิษุณีทั้งหลายในทางทรงจิ๋วร แกร้าหมอง

๑๓. พระสิทธาคมาภิษุณี ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิษุณีทั้งหลายในทางพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา

ความเลอเลิศของภิษุณีที่พระพุทธรเจ้าทรงยกย่องสรรเสริญเหล่านี้เป็นหลักฐานที่สามารถดบด้างทัศนคติในทางไม่วู่กัของสังคมที่มีต่อสตรีได้อย่างสิ้นเชิง เพราะเขือเหล่านี้ันได้พิสูจน์ความสามารถของกนในค่านการเผยแพรพุทธรศาสนาและบรรพคุณรรมชั้นสูง จนพระพุทธรเจ้าทรงยอมรับแล้ว อีกประการหนึ่ง การที่พระพุทธรเจ้าทรงยกย่องภิษุณีให้เป็นเอกทัตกะในฐานะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็็นว่าพระองค์ทรงมุ่งจะยกสถานะของสตรีในสมัยนั้นให้สูงชันทัดเทียมกับบุรุษเช่นเดียวกับที่ทรงมุ่งขจัดการแบ่งชั้นวรรณะ ซึ่งฝังอยู่ในสายเลือดของชาวอินเดียนมาเป็นเวลายานาน เพราะทรงเห็็นว่าทุกคนมีความเสมอกันในความเป็นมนุษย์ หากแต่ทรงกำหนดความสูงค่าของบุคคลโดยถือคุณธรรมคือความดีเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุนี้พระพุทธรศาสนาจึงแผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปในขณะนั้น

เสถียรภาพของพระพุทธรศาสนาอันเป็องมาจากภิษุณี

XX X

อินเดียนในสมัยพุทธรกาลมีเจ้าลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่เป็นศาสดาร่วมสมัยกับพระพุทธรเจ้าเป็นจำนวนมาก แต่ละศาสดากัก็มีสาวกและผู้ที่ยอมตนเป็นศิษย์ยึดถือปฏิบัติตามทฤษฎีเป็นบริวาร เจ้าลัทธิเหล่านี้บางคนก็ยอมสละหลักการของกนแล้วหันมาบวชในพระพุทธรศาสนา ยอมตนเป็นพุทธรสาวกก็มี เช่น ชฎิล ๓ พันองแห่งค่านลดูรเวลาเสนา-นิคม แต่ยังมีอีกหลายท่านที่ยังไม่ยอมแพ้ โดยถือว่าทฤษฎีที่กนค้นพบเป็นวิถีทางที่ถูกต้อง

ในขณะที่เดียวกันก็ส่งสาวกออกประกาศหลักธรรมคำสอนแข่งขันกับพระพุทธเจ้า
 เจ้าลัทธินี้เหล่านี้ที่สำคัญเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางของบุคคลทั่วไปในสมัยนั้น ได้แก่
 ครุทั้ง ๒ คือ ปุรณกัสสป มีกชลีโกสาล นิกรนตนาฏบุตร สัจฉัยเวลัญญบุตร
 ปกุกกัจจายณะ และอชิตเกสกะมัลล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าสำนักครุมนิกรนตนาฏบุตร
 เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนเป็นอันมากในนามของพระมหาวีระผู้เป็นศาสดาแห่ง
 ศาสนาเซน เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระพุทธเจ้าในสมัยนั้น แม้แต่ในปัจจุบันนี้ศาสนา
 นี้ก็ยังมีประชาชนเคารพนับถืออยู่มาก นิกรนตนาฏบุตรก็แบ่งสาวกของตนออกเป็น
 ๔ ฝ่าย คือ บรรพชิตชาย หญิง และภิกษุชลาชย หญิง เช่นเดียวกับบริษัทสี่ของ
 พระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นการเกิดภิกษุณีขึ้นในพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งแสดง
 ให้เห็นถึงความสมบูรณ์มั่นคงของศาสนา ทั้งนี้เพราะภิกษุณีเป็นกำลังส่วนหนึ่งสำหรับ
 เผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้สามารถแข่งขันกับศาสนาอื่น ๆ ได้
 ซึ่งก็เป็นผลสำเร็จ คือ ภิกษุณีบริษัทสามารถประกาศหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
 อย่างมีประสิทธิภาพดังกล่าวมาแล้ว ประการสำคัญคำสอนของพระพุทธศาสนาแสดง
 ให้เห็นถึงความมีสาระแก่นสาร เหมาะสมที่จะยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต
 กว่ยการสามารถดึงดูดนักบวชสตรีของศาสนาอื่นให้สละละทิ้งศาสนาเดิมของตนแล้ว
 ขอเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เช่น นางกุณฑลเกสี^๒ เท่ากับเป็นการส่งเสริม
 เสถียรภาพของพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยิ่งขึ้น นอกจากนี้การเกิดสถาบันภิกษุณีขึ้น

^๑ที่. คัมภีร์. วิส เกวิตส์, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป. แปลและเรียบ-
 เรียงโดย สมัย สิงห์ศิริ. (พระนคร : พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๖-
 ๑๖๐.

^๒มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ขัมมปัททสกถาแปล เรื่องกุณฑลเกสีเถรี ๔ :
 ๑๕๘-๑๖๑.

ยังเป็นการถูกของไหวไม่ให้ศาสนาอื่นที่เป็นคู่แข่งที่กลางใจคือพระพุทธเจ้าไควว่า
ไม่ให้เสรีภาพแก่สตรีในการออกบวช อีกอย่างหนึ่งการเกิดบริษัทนี้ ทำให้กำลังของ
พระพุทธเจ้ามีครบบริบูรณ์คือ ๔ เชนเดียวกับจาตุรงคเสนาของพระมหากษัตริย์

แต่ของทุกอย่างเมื่อมีคุณแล้วก็มีโทษอยู่ในตัวเสมอ ภิกษุสี่บริษัทก็
เช่นเดียวกัน ถึงแม้จะเป็นผลก็อย่างหนึ่งต่อพระพุทธศาสนาทั้งกล่าวมาแล้ว ผลเสีย
ก็มีอยู่ข้างเหมือนกัน กล่าวคือ ภิกษุสี่บางรูปย่อหย่อนในข้อวัตรปฏิบัติเป็นเหตุให้
ประชาชนที่พบเห็นกล่าวคำเหน็ดเหนื่อยวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางเสียหาย เป็นการ
สร้างความมัวหมองให้กับส่วนรวมคือพระพุทธศาสนา มีผลทำให้พระพุทธเจ้าองค์ตรา
กฏระเบียบข้อบังคับเพื่อป้องกันประพฤติกังกล่าว แต่ความเสียหายในลักษณะ
นี้เป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยไม่ถึงกับกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของพระพุทธศาสนา
มากนัก ที่สำคัญที่สุดก็คือการที่ภิกษุสี่บางรูปหนีไปเข้ากับลัทธิศาสนาอื่นทั้ง ๆ ที่ยัง
ครองผ้ากาสาวะเป็นภิกษุอยู่ พุทธศักราชเช่นนี้ถือว่าเป็นการบ่อนทำลายพุทธศาสนา
อย่างร้ายแรง เป็นผลเสียต่อความมั่นคงของศาสนาอย่างมาก เพราะจะเป็นโอกาส
ให้เจ้าลัทธิตรงกันข้ามยกเอาเป็นเหตุโฆษณาชวนเชื่อทำลายพุทธศาสนาไควว่า หลัก
ธรรมของสมณโคตมไร้ไม่ได้ ไม่จีรังอย่างที่พูด เพราะหากก็จริงสามารถทำใหญ่
ปฏิบัติตามทันทุกข้อได้จริงตามประกาศแล้ว ก็คงจะไม่ทำให้พุทธสาวกที่เป็นภิกษุสี่ต้องหนี
มาเข้ากับลัทธิอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้บริษัทและพุทธศาสนิกชนอื่น ๆ ที่ยังเป็น
ปุถุชนเกิดความวุ่นเรไม่แน่ใจ ทำให้แรงศรัทธาที่มีอยู่สั่นคลอนได้ อันเป็นผลเสีย
หายอย่างร้ายแรงต่อพระพุทธศาสนา เหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นแล้วในสมัยที่พระพุทธ-
เจ้ายิ่งทรงพระชนม์ชีพอยู่

๑กรรมกาศาสนา, พระวินัยปิฎก จุลลวรรค ภิกษุสี่ชั้นภิกษุ, ๑๑ : ๒๕๑.

นอกจากนี้ในสมัยหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ความเสื่อมโทรมของสถาบันภิกษุณีมีมากยิ่งขึ้น กล่าวคือภิกษุณีส่วนหนึ่งละเลยในข้อวัตรปฏิบัติที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ ทางเห็นห่างจากหลักธรรมวินัยออกไปทุกที โดยมีความประพฤติโน้มเอียงไปทางสมรวาสวิสัยมากขึ้น การประพฤติปฏิบัติธรรมเปลี่ยนไปเป็นเพื่อเห็นแก่ลาภสักการะ มีใจเพื่อความสงขลันเป็นแนวทางแห่งความหลุกหลิกตามสมณวิสัยเหมือนอย่างที่เคยปฏิบัติกันมา ชอบประพฤติดนุกดุกกลีกับสมรวาสตลอดจนเป็นแม่ชู้แม่สื่อระหว่างชายหนุ่มหญิงสาว^๑ จากพฤติกรรมต่าง ๆ ของภิกษุณี ที่เบี่ยงไปในทางตรงกันข้ามกับหลักธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านี้ จึงเป็นภาพสะท้อนให้มองเห็นเสถียรภาพของพระพุทธศาสนาว่าอยู่ในลักษณะที่เสื่อมโทรม เพราะภิกษุณีเป็นเหตุ ทั้งนี้เพราะความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนา ย่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้นเป็นปัจจัยสำคัญ

เพราะฉะนั้น การเกิดสถาบันภิกษุณีขึ้น จึงมีทั้งผลดีและผลเสียดังกล่าวแล้ว

^๑ Dr. Sarla Khosla, and Dr. Karan Singh, History of Buddhism in Kashmir (New Delhi : Sagar Publications, 1972),